

RIIGIKOGU

5. istungjärk. **Protokoll nr. 109 (19).** 1922. a.

Sisu: 1. Päewakorra wastuwõtmine. 2. Teadaanne Riigikogu liigete puudumiste kohta koosolekult märtsikuul, 3. Teadaanne komisjonidesse antud seaduseelnõude kohta. 4. Raudteeseaduse § 152 (W. s. k. XII kõide) täiendamise seaduse redaktsioon. Wastu wõetud. 5. Elukorterite ehituslaenu seaduse redaktsioon. Wastu wõetud. 6. Siseministeeriumi koosseisu ja palgamäärade muudatuste seadus I lugemisel. Wastu wõetud. 7. Koolimajade ehitusfondi seadus III lugemisel. Wastu wõetud. 8. Ehituspeawalitsuse ja tehnilise ehituskomitee siseministeeriumi alt teedeministeeriumi alla ülewimise seadus II lugemisel. Wastu wõetud. 9. Meriasjanduse peawalitsuse ja laewasõidumeti teedeministeeriumi alla ülewimise seadus II lugemisel. Wastu wõetud. 10. Riigi 1922 a. eelarwe II lugemisel. Haridusministeeriumi eelarwe. 11. Juhataja teadaanne järgmise koosoleku aja ja päewakorra kohta.

Riigikogu koosolek 3. aprillil 1922. a. kell 5 p. l. Toompea lossi walges saalis.

Kokku on tulnud 67 Riigikogu liiget.

Koosolekut juhatab abiesimees **K. Wirma**, wahepeal abiesimees **A. Kerem**.

Sekretääri kohal abisekretäär **W. Pezold**.

Walitsuse lauas: haridusminister **H. Bauer**, siseminister **K. Einbund**, haridusministri abid **F. Mikkelsaar** ja **F. Sauer**, hiljem ilmub wälisminister **A. Piip**.

Koosolek algab kell 5.30 min.

1. Päewakorra wastuwõtmine. Juhataja **K. Wirma**: Awan Riigikogu koosoleku. Päewakord on Riigikogu liigetele kätte saadatud. Kas tehakse ettepanekuid päewakorra kohta? Ei tehta. Loen päewakorra wastuwõetuks.

2. Teadaanne Riigikogu liigete puudumiste kohta koosolekult märtsikuul. Enne päewakorra juurde minekut kannab sekretäär ette Riigikogu liigete puudumised koosolekult märtsikuul.

Sekretäär **W. Pezold** (loeb): Riigikogu liigete puudumised märtsikuul: Amberg, O. on puudunud teatamata põhjustel 1 koosolekult.

Arro, Chr. on puudunud isiklistel põhjustel 3 koosolekult.

Baars, K. on puudunud isiklistel põhjustel 10 koosolekult.

Bock, M. on puudunud teatamata põhjustel 4 koosolekult.

Eigo, J. on puudunud perekondlistel põhjustel 2 koosolekult.

Einbund, K. on puudunud Wabariigi Walitsuse liikmena 2 koosolekult.

Ellis, K. on puudunud teatamata põhjustel 1 koosolekult.

Ernits, W. on puudunud teatamata põhjustel 3 koosolekult.

Gustawson, O. on puudunud haiguse pärast 2 koosolekult.

Gustawson, O. on puudunud omawalitsuse esituskogude liikme kohuste täitmisel 3 koosolekult.

Hansen, A. on puudunud haiguse pärast 5 koosolekult.

Hünerson, J. on puudunud isiklistel põhjustel 1 koosolekult.

Järwe, J. on puudunud teatamata põhjustel 2 koosolekult.

Ipsberg, K. on puudunud Wabariigi Walitsuse liikmena 11 koosolekult.

Jürgenstein, A. on puudunud teatamata põhjustel 1 koosolekult.

Jürman, A. on puudunud isiklistel põhjustel 1 koosolekult.

Kallas, A. on puudunud haiguse pärast 17 koosolekult.

Koemets, P. on puudunud isiklistel põhjustel 1 koosolekult.

Koppel, J. on puudunud isiklistel põhjustel 2 koosolekult.

Kruus, H. on puudunud isiklistel põhjustel 1 koosolekult.

Kõidam, K. on puudunud isiklistel põhjustel 2 koosolekult.

Laidoner, J. on puudunud teatamata põhjustel 2 koosolekult.

Lattik, J. on puudunud isiklistel põhjustel 5 koosolekult.

Lattik, J. on puudunud teatamata põhjustel 2 koosolekult.

Leeto, J. on puudunud teatamata põhjustel 2 koosolekult.

Linnamägi, W. on puudunud haiguse pärast 1 koosolekult.

Linnamägi, W. on puudunud teatamata põhjustel 2 koosolekult.

Liiwak, E. on puudunud teatamata põhjustel 1 koosolekult.

Maaker, W. on puudunud omawalitsuse esituskogude liikme kohuste täitmisel 4 koosolekult.

Maaker, W. on puudunud teatamata põhjustel 1 koosolekult.

Martna, M. on puudunud teatamata põhjustel 1 koosolekult.

Märtson, J. on puudunud perekondlistel põhjustel 3 koosolekult.

Märtson, J. on puudunud isiklistel põhjustel 3 koosolekult.

Neps, M. on puudunud isiklistel põhjustel 5 koosolekult.

Oinas, A. on puudunud riigikontrolöörina 7 koosolekult.

Palwadre, A. on puudunud riikliste ülesannete täitmisel 4 koosolekult.

Parik, J. on puudunud teatamata põhjustel 17 koosolekult.

Pezold, W. on puudunud teatamata põhjustel 1 koosolekult.

Piip, A. on puudunud Wabariigi Walitsuse liikmena 12 koosolekult.

Pool, T. on puudunud omawalitsuse esituskogude liikme kohuste täitmisel 3 koosolekult.

Päts, K. on puudunud Wabariigi Walitsuse liikmena 13 koosolekult.

Pöhl, H. on puudunud haiguse pärast 1 koosolekult.

Pärilin, O. on puudunud teatamata põhjustel 4 koosolekult.

Saar, A. on puudunud omawalitsuse esituskogude liikme kohuste täitmisel 5 koosolekult.

Saar, A. on puudunud isiklistel põhjustel 5 koosolekult.

Saar, A. on puudunud teatamata põhjustel 1 koosolekult.

Saul, J. on puudunud haiguse pärast 1 koosolekult.

Saul, J. on puudunud perekondlistel põhjustel 1 koosolekult.

Seljamaa, J. on puudunud riikliste ülesannete täitmisel 17 koosolekult.

Semm, J. on puudunud isiklistel põhjustel 1 koosolekult.

Sorokin, A. on puudunud isiklistel põhjustel 2 koosolekult.

Sorokin, A. on puudunud teatamata põhjustel 2 koosolekult.

Stackelberg, G. on puudunud isiklistel põhjustel 5 koosolekult.

Strandman, O. on puudunud riikliste ülesannete täitmisel 6 koosolekult.

Suit, F. on puudunud teatamata põhjustel 14 koosolekult.

Treiberg, P. on puudunud isiklistel põhjustel 7 koosolekult.

Treiberg, P. on puudunud teatamata põhjustel 2 koosolekult.

Tõnisson, J. on puudunud teatamata põhjustel 17 koosolekult.

Uesson, A. on puudunud teatamata põhjustel 1 koosolekult.

Uluots, J. on puudunud isiklistel põhjustel 17 koosolekult.

Wanja, J. on puudunud teatamata põhjustel 1 koosolekult.

Wirma, K. on puudunud omawalitsuse esituskogude liikme kohuste täitmisel 1 koosolekult.

Teppan, A. on puudunud teatamata põhjustel 5 koosolekult.

Stallmeister, K. on puudunud isiklistel põhjustel 9 koosolekult.

Järwe, P. on puudunud isiklistel põhjustel 16 koosolekult.

Andrejew, S. on puudunud isiklistel põhjustel 14 koosolekult.

Jakobson, J. on puudunud isiklistel põhjustel 5 koosolekult.

3. Teadaanne komisjonidesse antud seaduseelnõude kohta.

Juhataja K. Wirma: Edasi on sekretääril sõna teatamiseks, missugused seaduseelnõud

Riigikogu juhataja poolt komisjonidesse on antud.

Abisekretäär W. Pezold (loeb): Komisjonidesse on antud: 1) Seadus sõjawäeosade ja asutuste alla wõetud ruumide üüri kohta — omawalitsuse komisjoni; 2) seadus kaubandus-tööstusministeeriumi koosseisu ja palgamäärade muudatuste kohta — rahaasjanduse komisjoni; 3) seadus rahwuswahelise oopiumi konventsiooni kinnitamise kohta — välisasjade ja terwishoiu komisjoni.

Juhataja K. Wirma: Riigikogu läheb päewakorra juurde.

4. Raudteeseaduse § 152 (W. s. k. XII kõi) täiendamise seadus.

Redaktsiooni komisjoni

aruandja K. Ast:

Redaktsiooni komisjon paneb ette

kinnitada raudteeseaduse § 152 (W. s. k. XII kõi) täiendamise seaduse teksti järgmiste parandustega (loeb): 1) rida 4: „platwormide pealt“ peab olema platwormidelt.

Juhataja **K. Wirma**: (Hääletatakse.) Parandus on nähtawa enamusega vastu wõetud.

Aruandja **K. Ast** (loeb): Parandus 2: rida 5: „ligidal“ peab olema „ligiduses“.

Juhataja **K. Wirma**: (Hääletatakse.) Parandus on nähtawa enamusega vastu wõetud.

Riigikogu läheb järgmise päewakorrapunkti juurde.

5. Elukorterite Redaktsiooni ehituslaenu komisjoni aruandja **K. Ast**: Redaktsiooni komisjon paneb

ette kinnitada elukorterite ehituslaenu seaduse teksti järgmiste parandustega (loeb): parandus 1: § 1 rida 2: „marga suurus“ p. o. „marka“.

Juhataja **K. Wirma**: Panen paranduse hääletamisele. (Hääletatakse.) Parandus on nähtawa enamusega vastu wõetud.

Aruandja **K. Ast** (loeb): Teine parandus: § 5 rida 2: „wälja antud, ja kolmandast“, p. o. „wälja antud. Kolmandast“.

Juhataja **K. Wirma**: Panen paranduse hääletamisele. (Hääletatakse.) Parandus on nähtawa enamusega vastu wõetud.

Aruandja **K. Ast** (loeb): Kolmas parandus: § 6 Märkus, rida 3: Sõna „alla“ kanda klambrite ette.

Juhataja **K. Wirma**: Panen paranduse hääletamisele. (Hääletatakse.) Parandus on nähtawa enamusega vastu wõetud.

Riigikogu läheb järgmise päewakorrapunkti juurde.

6. Siseministeeriumi koosseisu ja palgamäärade muudatuste seadus — I lugemisel.

Rahaasjanduse komisjoni aruandja **A. Ehrlich**: Käesolew seadus sanktsioneerib ühelt poolt seda olukorda, mis juba siseministeeriumis administratiivsel teel maksma on pandud, nimelt selles osas, kus ametnikkude koosseisusid on vähendatud ja üksikuid komisjone, mis sõjaajal tekkisid, täielikult on likwideeritud, nagu loata wiinapõletamise vastu wõitlemise komisjon, hobuste sõjawäkke wõtmise peakomis-

jon, sekwestreeritud trükkodade walitus, rahwawäe peakomisjon ja kohalised rahwawäe komisjonid ning Petseri maaülema instituut ühes selle kantseleiga. Teiselt poolt on ette pandud mitmesugused ümberpaigutused ja ümbernimetused ning palga kõrgendused. Seda wiimast osa ei saanud siseministeerium nõnda korraldada, kuidas siin on ette pandud, sest puudus sellekohane seadus. Rahaasjanduse komisjon arutas selle seaduseelnõu läbi ja kuna tänawuaastase siseministeeriumi eelarwe alamkomisjoni poolt need ettepanekud üksikasjaliselt läbi on kaalutud ja tarwilikuks on tunnistatud, siis ühines ta ettepannud muudatustega. Komisjoni poolt wõeti ette ainult mõned redaktsioonilised parandused. Nimelt jagati seaduseelnõu ühe paragrahwi asemel nelja paragrahwi. Esimese paragrahwi alla wõeti üles kõik muudatused, ümberpaigutused ja palgakõrgendused koosseisudes, kuna teise paragrahwi uus politsei asutuste koosseis ja palgamäärad kohtade peal ja politsei peawalitsus üles wõeti. Tegelikult on ka politsei koosseisude alal muudatusi ette wõetud, nimelt on politseid läinud aasta koosseisuga wõrreldes 102-e inimese wõrra vähendatud. Kokku on rahalisi vähendusi selle seaduseelnõu maksmahakkamisega: 5.197.034 marka likwideeritud asutuste tagajärjel ja 10.161.056 marka koosseisude muudatuste, ümberpaigutuste ja ametnikkude vähenduse tõttu. Nii ei ole siin tegemist krediidi suurendamisega, waid on võimalus seda isegi vähendada ligi 16 miljoni marga wõrra, ning väheneb siseministeeriumi koosseisus ametnikkude arv ja sellega ühes ka nende palkade peale wäljaminewad summad, nõnda et rahaasjanduse komisjon ettepaneku teeb seda seadust esimesel lugemisel ettepanud kujul vastu wõtta.

Juhataja **K. Wirma**: Ma panen aruandja poolt tehtud ettepaneku hääletamisele. (Hääletatakse.) Sellega on see seadus nähtawa enamusega esimesel lugemisel vastu wõetud.

Riigikogu läheb järgmise päewakorrapunkti juurde.

7. Koolimajade Rahaasjanduse ehitusfondi komisjoni aruandja **J. Kana** (loeb): III lugemisel. Koolimajade ehitusfondi seadus.

Juhataja **K. Wirma**: (Hääletatakse.) Sellega on pealkiri nähtawa enamusega wastu wõetud.

Aruandja **J. Kana** (loeb): § 1. Asutatakse riigikassa peawalitsuse juurde koolimajade ehitusfond, millest omawalitsustele uute koolimajade ehitamiseks wõi omandamiseks, samuti koolimajade ümberehitamiseks pikaajalist laenu ja laenuprotsentidest ühekordseid erakorralisi toetussummasid antakse.

Juhataja **K. Wirma**: (Hääletatakse.) Sellega on § 1 nähtawa enamusega wastu wõetud.

Aruandja **J. Kana** (loeb): § 2. Ehitusfond moodustatakse järgmiselt: 1922 a. eelarwe-aastal arwatakse riigikassast ehitusfondi kolmkümmend miljoni (30.000.000) marka; järgmiste eelarwe-aastate jooksul täiendatakse fondi — 1923 aastal kolmekümne miljoni (30.000.000) ja 1924 ja 1925 aastatel iga aasta kahekümne miljoni (20.000.000) marga wõrra.

Selle juurde tulewad protsendid § 7 alusel.

E. Martinson (sd.): Kordan teisel lugemisel tehtud ettepanekut: Koolimajade ehitusfondi asutamise seaduse § 2. järgmiselt wastu wõtta: „1922 a. eelarwe-aastal arwatakse riigikassast ehitusfondi sada miljoni (100.000.000) marka; järgmiste eelarwe-aastate jooksul täiendatakse fondi — 1923 aastal saja miljoni (100.000.000), 1924 aastal wiiekümne miljoni (50.000.000) ja 1925 aastal wiiekümne miljoni (50.000.000) marga wõrra.

Selle juurde tulewad protsendid § 7 alusel.“

Motiiwid said tähendatud teisel lugemisel.

Juhataja **K. Wirma**: Lõpusõna on aruandjal.

Aruandja **J. Kana**: Sõna ei soowi.

Juhataja **K. Wirma**: Ma panen kõige pealt hääletamisele Riigikogu liikme Martinson'i poolt tehtud ettepaneku ja selle järele § 2 sel kujul, nagu ta Riigikogu poolt II lugemisel wastu wõetud. (Hääletatakse.) Enamus on wastu. Sellega on rkl. Martinsoni ettepanek tagasi lükatud. (Hääletatakse.) Wastu on 1

hää. Sellega on § 2 nähtawa enamusega wastu wõetud endisel kujul.

Aruandja **J. Kana** (loeb): § 3. Koolimajade ehitusfondi walitsemine kuulub üldises korras riigikassa peawalitsusele; temast laenude- ja toetussummade andmist otsustab komisjon, kuhu kuuluwad: 1) riigikassa peawalitsuse juhataja, kui komisjoni juhataja, 2) haridusministeeriumi majandusosakonna juhataja, haridusministeeriumi esitajana, ja 3) omawalitsusasjade peawalitsuse juhataja siseministeeriumi esitajana.

Juhataja **K. Wirma**: (Hääletatakse.) Sellega on § 3 nähtawa enamusega wastu wõetud.

Aruandja **J. Kana** (loeb): § 4. Laenu antakse ainult maakonna-, linna-, alewi- ja walla omawalitsustele, wiimastele (alewi- ja walla omawalitsustele) wastawa maakonnawalitsuse kindlustusel. Laenu eest wastutawad nii laenusaaaja, kui ka kindlustaja kõige oma warandusega ja sissetulekutega.

Juhataja **K. Wirma**: (Hääletatakse.) § 4 on nähtawa enamusega wastu wõetud.

Aruandja **J. Kana** (loeb): § 5. Laenu antakse kunni 35 aasta peale, arwates tähtaega laenu väljaandmise aastale järgnewast 1. jaanuarist; laenu suurus wõib ulatada kunni 75% ehituseelarwest.

Juhataja **K. Wirma**: (Hääletatakse.) § 5 on nähtawa enamusega wastu wõetud.

Aruandja **J. Kana** (loeb): § 6. Laenu kustutakse igaaastaste ühesuuruste kustutussummadega aja jooksul, mille peale ta välja on antud.

Juhataja **K. Wirma**: (Hääletatakse.) § 6 on nähtawa enamusega wastu wõetud.

Aruandja **J. Kana** (loeb): § 7. Wiindast aastast peale, laenu tähtaja algusest lugedes, maksab laenusaaaja laenu pealt 4%, arwates laenu kustutamata osast.

Juhataja **K. Wirma**: (Hääletatakse.) § 7 on nähtawa enamusega wastu wõetud.

Aruandja **J. Kana** (loeb): § 8. Laenuprotsentidena sissetulnud summadest wõiwad omawalitsused koolimajade ehitamiseks wõi kordaseadmiseks erakorralisi mittetagasinõuetawaid toetussummasid saada. Toetussummade andmist otsustab lõpulikult Wabariigi Walitsus § 3 tähendatud komisjoni ettepanekul.

Juhataja **K. Wirma**: (Hääletatakse.) § 8 on nähtawa enamusega wastu wõetud.

Aruandja **J. Kana** (loeb): § 9. Semmi, kui ehitusfond laenuprotsente saanud ei ole, wõib erakorralisi toetussummasid anda ka fondist enesest, kuid nii, et nende kogusumma millalgi ei ulataks üle 10% fondist ja et nad hiljem laenuprotsentidest kaetakse.

Juhataja **K. Wirma**: (Hääletatakse.) § 9 on nähtawa enamusega wastu wõetud.

Aruandja **J. Kana** (loeb): § 10. Laenu osaline wõi täieline tasumine on igal ajal wõimalik, kus juures ettemaksud protsenta tagasi ei makseta.

Juhataja **K. Wirma**: (Hääletatakse.) Sellega on § 10 nähtawa enamusega wastu wõetud.

Aruandja **J. Kana** (loeb): § 11. Kustutussummad ja laenuprotsendid, mida tähtajaks ära ei makseta, loetakse maksuwõlaks ja nende peale arwatakse trahwi pool protsenti kuus.

Juhataja **K. Wirma**: (Hääletatakse.) Sellega on § 11 nähtawa enamusega wastu wõetud.

Aruandja **J. Kana** (loeb): § 12. Koolimajade ehitusfondi walitsemise ja temast laenude ning toetussummade andmise, nende tarwitamise kui ka laenude abil ehitatud wõi omandatud majade kinnitamise ning kasutamise kohta kinnitab ligemad määrused Wabariigi Walitsus.

Juhataja **K. Wirma**: (Hääletatakse.) Sellega on § 12 nähtawa enamusega wastu wõetud.

Käesolew seadus on paragrahwide wiisi III lugemisel läbi arutatud. Ma panen selle seaduse III lugemisel

lõpuhääletamisele. (Hääletatakse.) Sellega on see seadus III lugemisel nähtawa enamusega wastu wõetud.

Riigikogu läheb järgmise päewakorrapunkti juurde.

8. Ehituspeawalitsuse ja tehnilise ehituskomitee siseministeriumi alt teedeministeriumi alla ülewimise seadus — II lugemisel.

Üleüldise komisjoni aruandja **A. Anderkopp** (loeb): Ehituspeawalitsuse ja tehnilise ehituskomitee siseministeriumi alt teedeministeriumi alla ülewimise seadus.

(Juhatama hakkab abiesimees **A. Kerem**.)

K. Wirma (sd.): Käesolewal seadusel on jälle üks väga pikasabaline pealkiri. Kolm rida on seda, mida wõiks ainult järgmiselt öelda: „Ehituspeawalitsuse ja tehnilise ehituskomitee teedeministeriumi alla ülewimise seadus.“ Panen ette pealkirja lühendatud kujul wastu wõtta.

Juhataja **A. Kerem**: Lõpusõna on aruandjal.

(Juhatama hakkab abiesimees **K. Wirma**.)

Aruandja **A. Anderkopp**: Kuna parandus iseenesest redaktsiooniline on, siis ühinen ma otstarbekohasuse mõttes tehtud parandusega.

Juhataja **K. Wirma**: Aruandja on ühinenud tehtud parandusega, sellepärast panen pealkirja hääletamisele parandatud kujul. (Hääletatakse.) Sellega on pealkiri nähtawa enamusega wastu wõetud.

Aruandja **A. Anderkopp** (loeb): § 1. Siseministeriumi juures asuw ehituspeawalitsus ühes tehnilise ehituskomiteega wiiakse kogu oma seaduses ettenähtud õigustega, kohustega, kui ka kõikide oma ametkondadega ja koosseisudega teedeministeriumi alla üle.

Juhataja **K. Wirma**: (Hääletatakse.) Sellega on § 1 nähtawa enamusega wastu wõetud.

Aruandja **A. Anderkopp** (loeb): § 2. 1922 a. riigi eelarwe siseministree-

riumile ehituspeawalitsuse alal awatud korrallised ja erakorrallised krediidid kantakse sama peawalitsuse alal tarwitamiseks teedeministeeriumi eelarwesse üle, wälja arwatud need osad, mis ministeeriumi üldkrediitidega ühenduses, mis kindlaks määratakse kokkuleppel sise- teede- ja rahaministri wahel.

Juhataja K. Wirma: (Hääletatakse.) Sellega on § 2 nähtawa enamusega wastu wõetud. Sõna on aruandjal.

Aruandja A. Anderkopp (loeb): § 3. Selle seaduse maksmahakkamisega lähewad kõik siseministri ametiwõimu funktsioonid ehituspeawalitsuse ja tehnilise ehituskomitee alal teedeministrile üle.

Juhataja K. Wirma: (Hääletatakse.) Sellega on § 3 nähtawa enamusega wastu wõetud.

Siseminister K. Einbund: Ma panen ette selle seaduse juures weel § 4 juurde lisada, mis sisaldaks järgmist: „See seadus hakkab maksma tema wäljakuulutamisega „Riigi Teatajas“. See paragrahw oleks tarwilik juurde panna, et ehituspeawalitsus mitte sarnasesse seisukorda ei jääks, kus ta ühe ega teise asutuse oma ei ole.

Aruandja A. Anderkopp: Mina isiklikult saaksin seda parandust toetada, aga et see parandus mitte arutusel ei olnud, sellepärast paluksin ma lahus hääletada.

Juhataja K. Wirma: Panen täiendawa paragrahwi hääletamisele. (Hääletatakse.) Sellega on § 4 ja terwe see seadus nähtawa enamusega II lugemisel wastu wõetud.

Riigikogu läheb järgmise päewakorrapunkti juurde.

9. Meriasjanduse peawalitsuse ja laewasõiduameti teedeministeeriumi alla ülewõimise seadus — II lugemisel.

Üleüldise komisjoni aruandja **A. Anderkopp (loeb):** Meriasjanduse peawalitsuse ja laewasõiduameti teedeministeeriumi alla ülewõimise seadus.

Juhataja K. Wirma: (Hääletatakse.) Sellega on pealkiri nähtawa enamusega wastu wõetud.

Aruandja A. Anderkopp (loeb): § 1. Meriasjanduse peawalitsus ühes osakondadega ja laewasõiduamet wiiakse kogu oma seadustes ettenähtud kohustega ja õigustega üle kaubandustööstusministeeriumi alt teedeministeeriumi alla.

Juhataja K. Wirma: (Hääletatakse.) Sellega on § 1 nähtawa enamusega wastu wõetud.

Aruandja A. Anderkopp (loeb): § 2. Kõik kaubandus-tööstusministri õigused meriasjanduse suhtes lähewad teedeministrile üle.

Juhataja K. Wirma: (Hääletatakse.) Sellega on § 2 nähtawa enamusega wastu wõetud.

Aruandja A. Anderkopp (loeb): § 3. Kõik meriasjanduse peawalitsuse ja laewasõiduameti krediidid ja isiklik koosseis lähewad teedeministeeriumile üle.

Juhataja K. Wirma: (Hääletatakse.) Sellega on § 3 ja terwe see seadus II lugemisel nähtawa enamusega wastu wõetud.

E. Kägu (kom.): Paluks kindlaks teha, kas kwoorum koos on. Üles on tõstetud kwoorumi küsimus. Palun heelistada, et kindlaks teha, kas kwoorum koos on. Palun sekretääri ära lugeda, kui palju Riigikogu liikmeid koos on. (Abisekretäär W. Pezold loeb.) Koos on 52 liiget, sellega on kwoorum koos. Riigikogu läheb päewakorras edasi.

10. Riigi 1922 a. eelarwe. Haridusministeeriumi eelarwe — II lugemisel.

J. Annusson (töer.): Lugupeetud rahwasaadikud! Kui meie praegusele tege-likule Eesti õpetajale küsimise ette paneme,

kas tema meie kooliga rahul on, siis saame tingimata eitawa wastuse. See ei oleks mitte uudis, sest Eesti õpetaja ei ole kunagi oma kooliga rahul olnud, ei siis, kui temal tuli töötada weneaegse ümberrahwustamise riiklise ja poliitilise surwe all, ei ka pärast, kui tema kooli oma kätte üle wõttis. Siis ei saanud ta muidugi wana juurde seisma jääda, waid temal tuli asuda kooli ümberloomise tööle ja kooli uuendamisele. Nüüd on sellest juba 2—3 aastat möödas, kus Eesti õpe-

taja on iseseiswalt kooli juhatanud ja reformeerinud ja peab tähendama, et kõige selle aja jooksul ei ole töö tagajärjed niisugused olnud, nagu õpetajad seda ise oleks soovinud. Nii siis on meie õpetajaskond kooli vastu arwustawal seisukohal ja tahab seda ka edaspidi olla. See on ka arusaadaw, ses seisukorras, nagu kool on, ei tohi olla seisujäämist, koha peal püsimumist, waid peab olema alaline edu, arenemine. Kuid mitte ainult õpetajad, waid ka seltskond terwes koosseisus arwustab kooli ja wõib ütelda, et iseäranis meie Eesti iseseiswuse ajal on arwustus kooli vastu palju terawam olnud, kui see endise Wene kooli vastu oli. Nõnda wõiks siis esimese mulje tõttu järeldada, et meil tõesti kool on halwemaks läinud, ja kui päew-päewalt arwustused ikka terawamaks ja suuremaks lähewad, siis wõiks kodanikkudele küll õige pessimistiline mulje terve meie koolide tegewuse kohta tekkida. Kuid on wahe arwustuse ja arwustuse wahel. Kui arwustab kooliõpetaja, siis waatleb tema neid puudusi wõimalikult objektiivselt, nii ütelda teaduse wiimase sõna põhjal, püüab selgitada, missuguseid uuendusi ja muudatusi oleks tarwis ette wõtta. Teeb seda aga kõrwaltwaataja, siis ei saa tema seda mitte objektiivselt teha, ei saa tarwitada objektiivseid hindamise metoode, kuna temal puuduwad üldse andmed koolitöö tehnika kohta, kui ka mõnegi üksikasjalise detaili kohta, sest temal puudub sellekohane eriteadus. On arusaadaw, kui kodanik raudteel sõidab ja wagunis suur põrutamine ja raputamine on ehk mõnesugune õnnetus juhtub, et temal siis täiesti õigus on raudtee seisukorda arwustada. Kuid sellest ei wõi weel järeldada, et seesama kodanik wõiks wedurite süsteemide ehk mõnesuguste teiste sarnaste küsimuste üle oma sõna ütelda. Seal on juba igatahes eriteadust tarwis, mis on niiwõrd laialdane, seal on tarwis süwenemine mitmesse detailisse, et see, kes siin mõjuwalt kaasa rääkida tahab, täiesti eriteadlane peab olema. Meie kooli arwustamise tuhinas tundub sagedasti, et puudutakse kooli õige terawalt, kuid mitte asjalikult.

Kui meie nende arwustuste juurde üle lähemsime, — ja mina arwan, et see siin haridusministeeriumi eelarwe arutamise puhul kohane oleks, — siis leiaksime, et meie kooli arwustatakse eriti, nii ütelda majanduslisest seisukohast, ja teiselt

poolt kaswatustehnilisest küljest. Nii ühel kui teisel alal kuuleme nii mõnigi kord wäiteid, mis ei ole põhjendatud tõeloludega. Iseäranis heidetakse õpetajatele ette, et meie kool on rajatud mingisugusele fantastilisele ja, wõib olla, üliloomulikule alusele. Meie olewat katsunud üle minna kõigist neist wõimalustest, mis meie rahwal olemas, olewat katsunud luua niisugust kooli, mis ainult ideaalsena kusagil õhus wõiks püsida, kuid tegelikus elus ei wõiwat seda maksma panna. Meie algharidus olewat nii laialise kuju wõtnud, et ta meie rahwamajanduse ruineerib. Samuti olewat ka keskkoolid, ülikool ja paljud teised ette wõtted meil niiwõrd kulukad ja kallid, et siin enam sammu edasi astuda ei saa, sellepärast tuleks hariduspoliitika alal kärpida, peaksime lendu weidi pikendada.

Teised süüdistused, nagu ma juba tähendasin, on rohkem kaswatustehnilised, heidetakse ette, et meie kool on nii kõlbiliselt kui ka kaswatusliselt langenud, tema ei ole niisugune, nagu ta olema peaks, ei ole ka enam seda, mis oli endine weneaegne kool. Õpetajad ei suutwat oma tööga walmis saada, samuti ka õpilased, sest selle asemel, et kaswatustööd teha, teewad nad poliitikat ja ka õpilased wõtawad tegelikult poliitikaelust osa. Sagedasti juhtuwat õpilaskonnas niisuguseid asju, samuti ka õpetajaskonnas, mida mitte lubada ei wõiks. Nii siis, üldiselt ütelda, kel wähegi meie haridus südame peal, kes meie kooli tulewikust huwitatud, see peaks siin tõesti kartma hakkama. Nende küsimuste selgitamiseks tahaksin mina haridusministeeriumi eelarwe puhul mõne sõnaga peatama jääda.

Kui mina koolimajade ehituslaenu seaduse I lugemisel sõna wõtsin, siis näitasin mina, et meil puuduwad igasugused andmed nende wäljaminekute kohta, mis meil haridusalal tarwis lähewad, kuid siiski teatud statistilise materjaali põhjal wõisin mina kinnitada, et wäljaminekud meie haridusalal mitte nii suured ei ole, nagu seda üldse arwatakse. Ma hindasin neid wäljaminekuid üldse 600 miljoni peale. Kuid pärast seda astus siinsamas üles härra rahwasaadik Arro, ja kahtles selle juures, kas need andmed õiged on, ja arwas, et 1 miljard olla kohasem number. Miks härra Arro just miljardi juurde peatama jäi, seda mina ei tea. Aga nüüd arwan ma, kuna haridusministeeriumi ja Wabariigi Walitsuse poolt põhjalikult

seletust antud ei ole nende kulude kohta, mis rahwal hariduse otstarbeks kanda tulewad, et selle juures veel kord tarwis oleks peatada. Õnneks on selleks mõnesugused andmed olemas. Kõige pealt on meil teada, kui palju meil algkooli on, kui palju algkooli õpilasi, kui palju riik ja omawalitsus keskmiselt õpilase peale kulutab. Selle järele võib algkoolide peale minewaid wäljaminekuid kalkuleerida. Niisama wõiksime kalkuleerida need summad, mis keskkoolide peale kulutatakse. Meie saaksime siin järgmised andmed. 1921/22 õpeaastal töötas wabariigis 1442 algkooli 5.500 klassiga. Neis õppis 1920 ja 1921 aastal umbkaudsel 103.000 õpilast. Täna aasta on õpilaste arw suurenenud, kuid puuduwad kindlad arwud ja siin selle punkti juures opereerin mina minewaaastaste andmetega. On teada, et algkooli õpilane Harju maakonnas maksab keskmiselt 3156 marka, Tallinnas 3625 marka. Kui meie läbistikku wõtaksime selle summa, mis Tallinna linn oma õpilase peale kulutab, ümmarguselt 3600 marka, s. o. igatahes kõige suurem summa, sest teised linnad niipalju ei kuluta, siis saaksime meie 103.000 õpilase kohta 370.000.000 marka. Nii palju läheks meil algharidus maksma.

Mis puutub keskkoolidesse, siis õpiwad seal pisut alla 25.000 õpilase. Neist $\frac{1}{2}$ on kuues alamaks klassis, nii siis võib ütelda, et nad saawad keskkoolides algharidust. Kui meie kõik selle arwu kokku wõtame, siis leiaksime, et Tallinnas üks keskkooli õpilane maksab ümmarguselt 7000 marka — $\frac{1}{4}$ sellest summast maksab ta koolirahana tagasi. Wõtame sama 7000 m. ja arwame nende õpilaste peale ümber, — peab tähendama, et siin tuleb wahet teha erakoolide ja riigikoolide wahel: erakoolides õpiwad 10.000 õpilast, riigikoolides 14.000 — siis saame $7000 \times 14.000 = 98.000.000$ m. Sii juurde tuleks veel arwata abiraha erakoolidele, see oli minewal aastal 13.000.000 m. haridusministeeriumi eelarwes ette nähtud, siis saaksime kokku 111.000.000 m., mis keskkoolide peale ja nende erakoolide peale, kellele toetust antakse, ära kulutatakse. Sellest summast saab riik ja omawalitsus õpemakust vähemalt 20% tagasi, nii et meie wõiksime ütelda, et umbes 80—90 miljoni tuleks riigil ja omawalitsustel keskkoolide peale kulutada. Sest tuleb maha arwata $\frac{1}{4}$, wõi wõtame ainult $\frac{1}{4}$ nende

õpilaste peale, kes keskkooli alamates klassides õpiwad. Siis tuleks keskkoolide summat 20 miljoni wõrra wähen-dada, nii et jääks järele umbes 60 miljoni. Algharidusele tuleks see summa, 20 miljoni, juurde panna, mis nende õpilaste peale kulutatakse, kes keskkooli esimeses kuues klassis õpiwad.

Peale selle wõiks minewaaastaste wäljaminekute järele wõtta kutsekoolide peale 40 miljoni, Tartu ülikooli peale 65 miljoni, ministeeriumi keskasutuste ülewälpidamiseks, toetusrahade määramiseks jne. 40 miljoni, see teeks kokku umbes 600 miljoni.

Nii siis, kui mina tol korral 600 miljoni kōnelesin, ei wõtnud mina mitte umbkaudseid arwusid, waid tegin seda haridusministeeriumi ja statistika kesk-büroo andmete põhjal. Ja mitte ainult nende keskmiste arwudega ei saada siin need summad kätte, waid omawalitsuste eelarwete põhjal, mis minewal aastal on statistika kesk-büroosse koondatud, leiame, et see summa ainult teatud osa wõrra kaswada wõib. Nii ei ole meil mitte miljarditega tegemist, waid on summaga tegemist, mis palju wāhem on.

Edasi, kui meie siin arwesse wõtame, et praegu on käsil koolireformi teostamine, et meil tuleb selle tõttu koondada koolidesse neid õpilasi, kes senni koolisunduse alla ei käinud, siis on arusaadaw, et õpilaste arw peab suurenema, peab sellest 110 tuhandest suuremaks tõusma, mis praegu algkooli klassides õpiwad, peab tõusma nõnda kõrgele, et iga õpeaasta kohta keskmiselt 2% terwest rahwarwust tuleks. Oletame, et meil rahwarw keskmiselt on 1.200.000, siis peaks õpilasi algkoolides olema 144.000. Sellega tuleb siis meile algkoolidesse juurde 20—30.000 õpilast, wõi $\frac{1}{4}$ sellest arwust, mis meil praegu on. Ma tähendasin koolimajade laenuseaduse arutamise puhul, et meil ei ole mitte karta, et selle juures summad proportsionaalselt peawad kaswama. On wõimalus koolimaju suuremaid ehitada, neid suurema raiooni jaoks määrata ja mõnesuguseid teisi samme astuda, mis majapidamist odawamaks teewad. Selle tagajärjel wõiks õpilaste arwu, mis praegu wõrdlemisi wāike on, keskmiselt wast 30 õpilast ühe kooliõpetaja kohta, tõsta ja kulused wastawalt wāhendada.

Nii siis ei oleks meil mitte tarwis mingisuguseid tumedaid, pessimistliisi

wäljawaated nende arwude põhjal üles seadida, waid meie wõiksime arwata, et meie rahwas ka siin koolipoliitikas nende ülesannetega toime wõib saada, mis tema peale pannakse. Kuid kahjuks ei leia meie praeguse eelarwe arutamise puhul mitte neid kawatsusi, mis wastaks sellele arwamisele. Seletustest, mis haridusminister eelarwe-kommisjonis andis, kuulsime, et haridusministeeriumil on mõnesugused kawatsused juba olemas, kuid need on ainult heaks tahtmiseks jäänud sellepärast, et raha ei ole, et selle jaoks summasid ei leidu sarnaseid, nagu wast haridusministeerium oleks soowinud. Paljudest kawatsustest on loobutud kulude kartusel, kuid haridusminister ei ole nähtawasti samme astunud, et walitsusele ehk Riigikogule sarnaseid andmeid pakkuda, mis tõelikku pilti annaks haridusministeeriumi kawatsusist, mille peale raha kulutada tahetakse. Kui siis koolimajade ehituseks summasid antakse, siis näeme, et haridusministeerium tarwitab neid nõnda, et meie koolid rahwamajandusliselt just väga kalliks lähewad. Koolimajad ehitatakse nii wäiksed, et sinna waewalt paar-kolmkümmend last sisse mahub ja loomulikult läheb selle tagajärjel nende koolide ülewälpidamine väga kalliks. Meil ei ole algkoolide, ei ole ka keskkoolide wõrku, ja kui meil kusagil keskkoolid, nagu seened tekiwad, siis hakatakse kartma, et, wõib olla, need keskkoolid hakkawad walmistama waimlist proletariaati ja see olla ka rahwamajandusliselt väga halb. Minu arwates oleks aeg, nii alg- kui ka keskkoolide wõrku luua ja ette näha kindlasti seda tööd, mis lähemal ajal teha tuleb. Nagu tähendasin, puuduwad meil aga andmed. Siin toodi ette, et meil keskkooli liiga palju. Nüüd on huwitaw küsimus, kustkohalt on sarnased andmed saadud. Selgus, et need kartlikud andmed olid wõetud „Päewalehes“ ilmunud wastawast artiklist. Ma tahaksin selle statistilise materiaali juures wähe peatada, et näidata, kuidas meil statistikat tehakse ja kuidas selle statistika põhjal pärast järeldusi kokku seatakse. „Päewalehes“ ilmus ka haridusministeeriumi instruktori seletus, — kas ametlikult wõi erawiisil, ei tea, arwan wist erawiisil, — kus nimetatud härra wõrdlewad andmed keskkoolide arwu kohta meil ja mujal tõi, ja otsusele jõudis, et meil Eestis on kõige tihedam keskkoolide wõrk terwes Euroopas. Meil on seal kaks keskkooli, kus teistes

wäikestes Euroopa riikides, näituseks Norras — üks. Meil tuleb iga 12.000 õpilase peale üks keskkool, Norras aga 26.300 õpilase ja Saksamaal 42.500 õpilase peale. Sellega oleks meil 2 korda rohkem keskkooli, kui Norras ja kolm korda rohkem, kui Saksamaal. Selgus, et need andmed olid wõetud Hickmann'i taskuatlasest, 1914 a. wäljaanne. See atlas on küll hea kodu waatamiseks ja lastele näitamiseks, aga kui tahetakse tõsiseid statistilisi andmeid saada, siis ei tohi niisuguste atlastega mitte opereerida. Ma wõtan siin näitusena need arwud, mis meil läbi-rääkimiste puhul ka wist mõju awaldanud. Saksamaa kohta on selles atlases arwatud 1529 keskkooli, kuid sinna hulka pole arwatud tütarlaste keskkoolid, hulk erakooli, samuti ka mitte realkoolid, mis igatahes väga suurel määral keskkoolidele wastawad. Ei ole ka seda arwesse wõetud, et Saksamaal sunduslik 8 aastane algharidus maksmas, on maha jäetud weel mitmesugused muud kaaluwad andmed. Kui meie kõik need arwesse wõtmata keskkoolid arwessewõetute juurde arwame, siis saame igatahes kaks korda suurema keskkoolide arwu Saksamaal, kui see „Päewalehe“ artiklis tähendatud. Nõnda ei ole meil siis wõrreldes Saksamaaga sugugi rohkem keskkooli, wõib olla weel vähem. Ma ei taha seda mitte kinnitama hakata, mida mul wõimalus ei ole kindlasti konstateerida, kuid rohkem meil Eestis keskkooli kindlasti ei ole, wõib olla vähem.

Nüüd tahaksin ma wähe peatada selle juures, kuidas meie keskkoolid on konstrueeritud ja asetatud. Praegu on meil üldse 42 awalikku keskkooli ja 37 erakeskkooli — kokku 79 keskkooli. See on haridusministeeriumi andmete põhjal wõetud arw, wõib olla, et mõnel teisel arwamise teel weel paar kooli rohkem juurde tuleb. No ütleme umbes 80 keskkooli. Awalikkudest keskkoolidest on 36 Eesti õpekeele ja 6 muukeelised, tähendab vähemusrahwuste keeles. Proportsioon oleks siis 1 : 6. Sellest peaksime järelduse tegema, et meil vähemusrahwusi kuus korda vähem, kui eestlast, missugune proportsioon sugugi mitte õige pole. Kõrgemates koolides on 75% Eesti soost õpilased ja 25% muulased, nii et siin proportsioon oleks 1 : 3. Arwame siis wälja, mitu vähemusrahwuse liiget tuleb ühe keskkooli peale ja niisamuti — mitu Eesti rahwuse liiget tuleb ühe keskkooli peale, siis näeme: Eesti keskkooli

on 20.000 inimese peale 1, vähemusrahwuste omasid aga 4.000 peale 1. Nii siis saame andmed, mis näitawad, et, kui meil üldse väga suurest keskkoolide arwust kõnelda võib, siis oleks see maksew vähemusrahwuste keskkoolide kohta. Ma ei taha sellega mitte tähendada, et vähemusrahwuste koolitööd peaks takistama, kuid nagu näha, kõneleb proportsioon nii awalikkude kui ka erakeskkoolide juures nende kasuks. Nimele on ka erakoolide seas vähemusrahwuste koole õige rohkesti: erakoolidest on eestikeelseid 18, vähemusrahwuste omi — 19. Ma ei taha mitte tähendada, et see meile kahjulik oleks, aga oleks hea, kui ka enamusrahwusel oleks niisama palju koole. Siis võiks ütelda, et meil tõesti õige kooli tee on leitud.

Seda proportsiooni arwesse wõttes, tahaksin ma weel ühe tähtsa asja peale näidata: meie keskkool ei ole korraldatud demokraatlisel alusel. On ju teada, et vähemusrahwuste kihid on wõrdlemisi jõukad ja sellepärast wõiwad omalapsi keskkooli saata, kuna aga enamusel, kehwmatele kihtidele, keskkool peaaegu täiesti kätte saamata on. Mis nüüd sellesse puutub, et keskkooli wõrgus mõnesugused wäärnähtused ette tulewad, näituseks, et Tapal ja Amblas keskkoolid üksteise kõrwal tekkinud jne., siis seda ma muidugi ei kaitse. Keskkooli wõrk tuleb reguleerida ja ajakohaselt normeerida. Nagu nägime, ei ole meil keskkooli mitte palju, ei wõi ka ütelda, et awalikkude keskkoolide hulk oleks väga suureks kaswanud endisega wõrreldes. Nagu tähendasin, on meil 42 awalikku keskkooli, enne oli neid 30 ümber. Kui meie siia arwesse wõtaks ka Saksa keskkoolid, mis toetust said maakassast, siis saaksime 32 awalikku keskkooli. Et selle aja jooksul, mis meie oleme läbi elanud, sarnane protsent oleks pidanud juurde tulema, see on arusaadaw. Ka mujal on keskkoolide arw wiimaste aastate jooksul tuntawalt kaswanud.

Mis puutub ülikoolisse, siis on meie ülikooli eelarwes õige suured summad wõrdlemisi teiste maadega. Selle juures awaldatakse mitmel pool kahtlust, et meil praegu ülikoolis niipalju noorsugu õppimas on, et nende jaoks mingisugust tulewikku ei ole, et niisugust suurt üliõpilaste arwu ei ole mujal kusagil. Ka siin opereeritakse nähtawasti andmetega, mis on mõnesugusest „heast“ allikast wõetud. Kõige pealt ei ela ju meie üli-

kool mitte normaal aegu läbi, waid temasse on koondunud inimesed, kes on järele jäänud Wene sõjast, osalt 17, 18, 19 ja 20-st õpeaastast, nii siis mitme õpeaasta üliõpilased. Kui meie wõtaksime keskmise arwu, mitu elanikku 1 üliõpilase kohta tuleb, siis leiaksime, et 430—450 elanikku tuleb ühe üliõpilase kohta, kuna Saksamaal see arw umbes samasugune wõi pisut vähem on. Saksamaa üliõpilaste arw ei ole mitte niiviisi kunstliselt tõusnud nagu meil, sest et Saksamaal, kuigi ka seal üliõpilased mobiliseeritud said, igatahes niisugust arwulist kaswamist ei olnud, kui meil.

Wäga tähtsaks teguriks, mis meie Tartu ülikooli üliõpilaste arwu suurendas, on see asjaolu, et meil kõrgem tehniline ülikool puudub. Nende asjaolude juures peatades tuleb konstateerida, et haridusministeeriumi poolt ei ole märgata mingisuguseid samme nende asjaolude reguleerimiseks. Ülikooli jaoks nõutakse õige suured summad, suuremad, kui teistele ülikoolidele, näituseks Soomes, kuid haridusministeerium ei ole mingisuguseid kawu walmistanud selleks, et neid summast kuidagi wiisi vähendada. Muidugi läheb meil uute õpejõudude palkamiseks, mitmesuguste kogude muretsemiseks jne. suuri summast, aga ma usun, et kõige selle juures oleks wõimalik ülikooli juures mõnesugust reformi ette wõtta ka koolitöö korraldamise suhtes.

Teiseks ei ole haridusministeerium tõsiselt mõtelnud tehnilise hariduse korraldamise peale. Minewal suwel eelarwe arutamise puhul wõttis Riigikogu soowiawalduse wastu, et haridusministeerium samme astuks tehnikumi kõrgemaks õpeasutuseks täiendamise, kui ka tehnikumihoone ehitamise suhtes. Haridusministeeriumi poolt on esitatud eelarwes summa hoone ehitamiseks, kuid oli tundmus, et see summa õige wisalt eelarwesse sisse sattus. Haridusminister on arwamisel, et Riigikogu soowiawaldus, mis minewal aastal tehti, on warajane. Meil ei olewat õpejõude ega tarwilikka sisseseadeid tehnikumi jaoks. Ja lõpuks ei olewat meil ka mingisugust tarwidust tema järele. Haridusminister tähendas hariduskomisjonis, et meil on praegu Eestis umbes 30—40 inseneeri, kes Wenemaalt on tulnud ja neist jätkub õige kauaks ajaks ja sellepärast ei ole tarwis üldse mingisugust tehnikumi looma hakata enne, kui inseneeride järele tarwidus tuleb. Minu arwates ei kannata see põhjendus, mis

härä haridusminister ette tõi, tõsist arwustust wälja. Kõige pealt — need 30 wõi 40 meest, kes Wenemaalt tulid, lähewad wist sinna jälle esimesel paremal juhtumisel tagasi ja siis oleme meie ilma. Niisamuti ei ole põhjendatud, kui praegu öeldakse, et pole võimalus tehnikumi täiendada õpejõudude puudusel jne. Siis oleks haridusministeeriumi esimene ülesanne samme astuda selleks, et õpejõudusid hakkaks tekkima, mida praegu mitte märgata pole. Selle juures leiame meie, et tehnikumi seisukoha üle nii õpilaste, kui ka rahwa hulgas igasugused arwamised tekiwad, mis oleneb sellest, et praegune seadus on küll tehnikumi asutanud ning selles seaduses on öeldud, et õpilased saawad tegelikkudeks inseneerideks, kuid mis see sõna öieti tähendab, ei tea praegu keegi, nii et tehnikumi õpilastel on tõsine tarwidus oma tulewikku kuidagi kindlustada. Haridusministeerium ei suutnud ses asjas tehnikumi õpilastele rahuldawat seletust anda ja selle tagajärjel, kurwastawa nähtusena, panid tehnikumi õpilased õpetöö seisma, mis muidugi soowimata juhtumine oli. Niisama selguseta on walitsuse seisukoht sõjawäe tehnikumi küsimuse juures. Sõjawäe tehnikumi õpilaste arw on wäike ja need kaks tehnikumi oleks wõidud wäga hästi üksteise juurde koondada. Kuid seda pole tehtud ja ei ole märgata, et walitsusel ses asjas tõsiseid kawatsusi oleks.

Niisamuti ei ole meil mingisuguseid kawatsusi märgata ka kutsekoolide suhtes. Haridusministeerium on ühes ja teises kohas kutsekoolid awanud ja ma kardan, et meil aastate kaupa tuleb oodata, enne, kui nad mingisuguseid tagajärgi annawad. Meie praegused kutsekoolid on niiviisi korraldatud, et sinna teatud wäikene arw õpilasi mahub, kuna laiamad hulgad, kes töökodades töötawad, need jääwad kõrwale. Ma arwan, et haridusministeeriumil oleks pidanud olema arutusel teine kutsekoolide tüüp, nagu näituseks on Saksamaal hariduskursuste näol ehk ükskõik mis näol, et iga töökoja õpilane peaks käima täiendawail kursustel, et teoreetiliselt täiendada neid teadmisi, mis tal oma erialal tarwis lähewad. Ma pole kuulnud, et meie haridusministeeriumil sarnaseid kawatsusi oleks, et ellu wiia niisuguseid kursusi.

Siin nimetati ühekorra suurte summade ulatusest põllutöökoolide suhtes. Meil on olemas põllutöökoole ja nende

juures tahtsin ma mõne sõnaga peatada. Põllutöökoolid alluwad põllutööministeeriumile ja on isegi olemas põllutööministeeriumi ametnik, kelle alla need koolid on paigutatud. On ka mõnesugused korraldused tehtud põllutöökoolide suhtes, kuid põllutöökooli õpilaste arw on niwõrd wäike, et iga põllutöökooli õpilane läheb mitu korda rohkem maksma, kui keskkooli õpilane. Wõib olla, et see üldine nähtus on, kuid nähtawasti ei ole põllutööministeeriumil mitte seda aparati, mis wõiks tegelikult koolide organiseerimisega tegemist teha, ei ole ka wististe loota, et lähemas tulewikus asi nende koolide suhtes paraneks, niikaua, kui need koolid põllutööministeeriumi alla jääwad. Oleks tarwilik, et need koolid saaks haridusministeeriumi kätte üle antud, kusjuures muidugi haridusministeerium täielise wabaduse annaks põllutööministeeriumile mõnesuguste korralduste tegemiseks. Meie põllumehed on wististe wäga huwitatud sellest, et põllutöökoolid wõimalikult heas korras oleks ja ma usun, et see wististe kõikide kodanikkude huwides peaks olema, et kõige suurem wara Eestis, see on maa, oleks usaldatud põllumeeste kätte, kes oma tööd tunnewad. Ma mõtlen, et kui kusa-gil alal oskust nõutakse, siis peaks seda küll ka põllutööalal tehtama ja wististe ei suuda keegi seda kahju wälja arwata, mis meie warandusliselt saame selle läbi, et meil põllumehed ilma eri- ja üldise hariduseta on.

Kõiki neid andmeid arwesse wõttes peaksime otsusele jõudma, et haridusministeerium pole tõsiseid kawatsusi tegema hakanud, ega pole tal ka kindlat sihti meie hariduse korraldamiseks. Selle juures on aga märgata, et haridusministeeriumil on õige rohkesti mitmesuguseid muid tegemisi ja peaasjalikult selles, et katsutakse koole, nagu haridusminister siin seletas, sisemiselt parandada ja hariduse tegewust suurendada. Meie kuulsime omal ajal, kui haridusminister oma ametikohuste täitmisele asus, tema ütelist, et on tarwis iseäralist kannatust kõikide ringkondade ja kõikide woolude wastu awaldada. Heameelega oleks tahtnud seda näha, et haridustegewuses sarnane kannatlikkus awalduks. Meie leiame aga, et niisugust kannatlikkust ja erapooletust hariduspoliitikas mitte ei ole. Meie kool ja meie haridusala muutub ikka rohkem ja rohkem poliitilise wärwiga ülewõbatud asutuseks. Kasu-

tatakse üksikuid juhuseid, et põhjendada, mispärast tuleb niisugust wärwi terwele korraldusele anda. Oli väga hea, et juhtus Wiljandis õpilaste kongressil äpardus ja selle tagajärjel wõib näidata, et waadake, see on õpetajate süü, see on pahempoolsete teguwiis jne. ja selle tagajärjel on ükskord ometi tarwis kord maksma panna. (Paremalt poolt: See on väga õige.) On väga hea ütelda, et meil töötawad mõnesugused pahempoolsed noorproletaarlased õpilaste hulgas ja et sellepärast tarwis olewat neid organisatsioonile sulguda selleks, et siis igasugusele rewolutsioonilisele tegewusele lõppu teha. On olemas õpetajad, kes wõiwad olla enamlased ja selle tõttu tuleb neid koolidest kõrwaldada jne. Kõige selle alusel on järeldusi tehtud, et on tarwis anda koolile teatud wärw, et on tarwis koolis maksma panna teatud kord, siis läheb asi kõik hästi. Seda on meil praegu tehtud. Meil on wiimasel ajal õpilaste ühinguid sulatud, haridusministeerium ei ole neid mitte registreerinud sellepärast, et neis mingisugune teatud poliitiline wärw olewat nähtawale tulnud. Ma püüdsin seletada küsimust, kuidas Ameerikas õpilaste organisatsioonide peale waadatakse. See on wist igale ühele selge ja teada, et seal nende heaks igate wiisi tööd tehakse, muidugi mitte selles mõttes, nagu härra Lattik omal ajal meie koolipoisi kultusest kõneles, waid selle sõna heas mõttes, et noorsoo organiseerimistööd ja tegewust arendada. Mina leidsin seal huwitawa fakti, et Ameerikas ei ole küll keeldu noorte organiseerimiseks, kuid siiski tekib seal rohkesti salaorganisatsioone õpilaste seas. Need organisatsioonid kannawad seal väga mitmesugust laadi: ühed kirjanduslist, teised poliitilist, kolmandad usulist jne. Seda asja on põhjalikult uuritud ja leitud, et neil salaorganisatsioonidel on ka oma head küljed, nad teewad liikmeid seltskondliselt ühe mõtte poolehoidjateks, distsiplineerituks, kuid seal tulewad ka nähtawale mitmesugused asjad, mis kõlbliselt mitte soowitawad ei ole ja sellepärast katsutakse Ameerikas neid organisatsioone niipalju kui wõimalik pöranda alt awalikkusse tuua, kuna meil sellewastu neid pöranda alla aetakse. Mis selle tagajärjeks on, seda ei taha mina lähemalt selgitada. Meie haridusministeerium tahab sellejuures kõiki poliitilisi woole ära kaotada. Mina saaksin aru, kui haridusministeerium

igal juhtumisel meelsusele takistusi teeks. Kuid meil on juhtumisi, kus koolides sundlised palwed enne kooli on sisse seatud, kus usuõpetust õpetatakse, mida peawad kuulama ja lugema õpilased, kes ei usu ja usuõpetust ei wõta. Haridusministeerium ei astu mingisuguseid samme selleks, et seda wäärnähtust kõrwaldada. (Paremalt poolt: Saulus!) Teine asi, millega haridusministeerium tegemist teeb, on õpetajate poliitilise wärwi määramine ja selle järele õpetajate ametisse määramine. Ma ei taha kauemalt peatada selle juures, missugused määrused haridusministeerium välja andis õpetajate kutsetunnistuste wäljaandmise kohta. Sellest on Riigikogus pikemalt juttu olnud. Samuti on kõneldud ühel teisel juhtumisel, et haridusministeerium on heaks arwanud õpetajaid tagandada nende poliitilise tegewuse pärast. Ma tahaksin meelde tuletada fakti, mis hiljuti Tallinna seminaaris sündis, kus õpetaja selle eest ametist lahti lasti, et ta oli awaldanud arwamist, et on tarwis wõtta pedagoogika nõukogu koosoleku päewakorda küsimus, mis tema arust õieti ei olnud otsustatud. Selle tagajärjel anti pedagoogika nõukogus õpetajale noomitus sellepärast, et ta oli õpilaste juuresolekul usaldanud seda ettepanekut teha. Õpetaja lubas noomituse arwesse wõtta, enmast parandada ja teiste õpetajatega solidaarselt edasi töötada. Pedagoogika nõukogul ei tulnud meeldegi tema peale kaebama hakata ja paluda seda isikut ametist tagandada. Kuid haridusministeerium leidis tarwiliku olewat seda õpetajat siiski tagandada ja ma usun, et härra haridusminister ei hakka seda salgama, et selle tagandamise juures on olnud motiivideks see, et õpetaja on pahempoolne ja et teda kommunistiks on peetud. Ma ei tea, kas on meil praegu keelatud, et õpetaja ei tohi kommunist olla. Umbes samasugune lugu sündis Harjumaal. Seal waliti õpetajaks keegi, kelle kohta ajalehes kirjutati, et ta olla enamlaste ajal kusagil tegelane olnud. Haridusministeeriumis loetakse seda ajalehes, lõigatakse wälja ja saadetakse märkusega maakonna kooliwalitsusele. Seal uuritakse paar kuud wõi rohkem asja ja leitakse, et õpetaja on tõesti enamlaste ajal ametis olnud jne. Sellepärast ei registreerita ega kinnitata teda mitte ametisse. Lõpuks, kui haridusministeeriumi tähelepanu selle peale juhiti, et süüdistusi, mis selle õpetaja peale tõstetakse,

ei ole kellegi poolt kindlaks tehtud, siis oli Harju maakonnawalitsus leidnud mõnesuguse wormilise põhjuse õpetaja walimise juures, mille pärast õpetaja ikkagi ametisse kinnitamata jäi. Kuid arwatawasti see õpetaja oleks wõinud ka hästi oma poliitilise meelsuse pärast otsekohe kinnitamata jääda; need süüdistused, mis pärast tema kohta ette toodi, ei kanna mingisugust tõsist laadi. Nüüd ma tahaks küsida, kui haridusministeerium leiab, et enamlasteaegsed tegelased ei ole mitte sündsad meie koolis töötama, siis tuleks ometi kord kindlaks määrata, kes need õiged inimesed on, kes siis koolis wõiksid töötada. (Haridusminister H. Bauer: Kes riigiwastane ei ole.) Kes riigiwastane ei ole. Ma küsiks, mis haridusminister arwab selle kohta, kas okkupatsiooni aegsed tegelased wõiksid koolis töötada. Ma arwan, et haridusminister siin oma kätt nende wastu üles ei tõsta. Wäga huwitawaks nähtuseks on see, et kui Tallinna õpetajate seminaarist õpetaja tagandati, siis järgmisel päewal üks haridusministeeriumi ametnik seminaarist telefoni teel järele küsis, kas see õpetaja koht on weel waba, tema tahaks sinna kandideerida. (Wahelhüüded paremalt poolt. Juhataja K. Wirma helistab.) Ma wõin teda ka nimetada, kui seda soowite, kes see ametnik oli. Härra Bauer, ma tähendaksin, et haridusministril on tõesti ka väga head silmad ja kõrwad, kes seda, mis näituseks, Pärnus wõi Haapsalus kõneldakse, järgmisel päewal haridusministeeriumis teab, ilma et sellest keegi oleks kirjutanud, wõi oleks tahtnud kuidagi teatada. (J. Piiskar (is.): See on pühast waimust sisse antud!)

Nüüd peaks selle juures, mis haridusministeerium õpetajate ja õpilaste meelsuse kohta awaldanud, tõesti väga hea kord koolis olema. Kuid wististe see kord ei ole mitte nõnda hea, kui meie näeme, et on masselised streigid koolides, et on masselised wäljaheitmised ja mõnesugused teised nähtused, mida hariliku koolitegewuse juures uneski ei wõi näha. Ma tähendasin, et on väga hea haridusministril ette tuua fakte, et see õpetaja on süüdlane ja see on süüdlane ja õpilased on ulakad. Ma tahaksin selle juures wahest weel natukene peatada. Meil arwatakse, nagu ma alguses tähendasin, et meie kool olla allpool kriitikat. Ja muidugi härra Lattik teab väga hästi,

et selle põhjuseks on usuõpetuse puudumine koolist. Nüüd ma aga küsiks härra Lattik'ult, kas ei ole mitte Ameerikas olemas kool, terwes Ameerika-Ühisriikides, kus suurem osa õpilasi ei tunne piiblit ega kümnet käsku ja ei ole ka wormilist moraaliõpetust saanud. Ja kõige selle peale waatamata Ameerika ei ole wististe kõlbliselt madalamal, kui Euroopa ja wististe mitte madalamal, kui Eesti. Kui, näituseks Wiljandi wõtame, siis näeme, et neis koolides, kus usuõpetust kõige rohkem õpetakse, ka kõige rohkem korratuste tegijaid leiame. (Naer pahemal pool. J. Piiskar (is.): Pastor Lattik kaasa... Wahelhüüe: Kes seda on uurinud?) Jah, ma ei tea, kes seda on teinud, aga on teada saadud; oma kõnes tähendas härra Lattik heameelega, et meil keskkoolis on koolile usuõpetus sunduslikuks õpeaineks. Härra Lattik tahab seda ja suurem osa koolidest õpib seda. Õieti ütelda, kui meie tahaks usuõpetuse suhtes seda ütelda, et nagu oleks selle puudumine meie kõlblise langemise põhjuseks, siis tuletaksin ma härra Lattik u sõnu meelde. Kahjuks ma ei olnud kõne ajal siin, aga stenogrammist ma lugesin, et härra Lattik olla öelnud, et Wiljandi laadal Wiljandi mehed on hirnunud hobustega wõidu. No, ma usun, et need, kes seal wõidu hobustega hirnusid, wististe mitte praeguse kooli õpilased ei olnud, wististe on nemad rohkem härra Lattik' u õpilased. (Naer.) Kui tahetakse kooli arwustada, kui tahetakse ütelda, et meil on kõlbline langemine olemas, siis tuleks wõtta juba kõik arwesse, aga mitte ainult kooliõpilasi. Wõtke waewaks lugeda seda statistikat, mis muuseas härra Ernits ette tõi. Ma loen ainult siin 1920 aasta kohta mõned numbrid ette. Ma wõtan 1920 aastast nimelt sellepärast, et siis uus kool wististe kõige wähem sai oma mõju selle peale awaldada. Nende andmete järele oli siis 225 tapmist, 232 wäeteenistusest jooksmist, 258 tule süütamist, 1052 walerahategemist ja dokumendi wõltsimist, 1072 hobusewargust, 1522 murdwargust ja rööwimist ja 13.332 muud kuritegu. Kui palju ulakust oli, selle kohta mul andmeid ei ole, aga ma arwan, et seda oli wististe kaunis rohkesti. Härra Ernits'i statistika näitab, et sel alal on meil alaline progress olemas. Nõnda siis ei ole wist noorsugu mitte ainult see osa meie rahwast, kes kõlbliselt oleks langenud. Ei wõi ka üksi-

kute rahwaklasside kohta seda tähendada, et seal wõi teisel niisugune lange mine ainult märgata. Meie wõime wõtta kõige parempoolsemat ja keskmist elementi, igalpool on üks ja seesama, nii ütelda koefitsient. Kui Wiljandimaal Riidaja mehed koolimajas pidu tahtsid pidada, andsid nad käsu wälja, et igaüks peab $\frac{1}{2}$ toopi piiritust kaasa wõtma. Ma usun, et see pidu wist õige kärarikas seal wälja tuli. Sellest muidugi ei kirjutata, aga kes seda teab, mis seal sündis. Mina arwan, et kui meie tahame üldse rahwa kõlblusest rääkida, siis peaks meie wõtma üldise rahwakogu ja mitte ainult noorsoo mõõduks, ja ei tohi mitte püüda ainult noorsoo silma wälja torkida. Kas on see meie juures ainult nõnda, wõi on ka mujal nii? Meie wõime Saksamaa statistika andmetest näha, et Saksamaal on 10% terwest rahwast suguhaige. See on ühenduses selle suure kõlbluse langemisega, mis sõja tagajärjel on sündinud. Saksa kooli ei saa wist keegi halvaks pidada; ka on tema alati meie parempoolsetel esikuks olnud. Kui meie hindaksime oma noorsugu ja wõrdleksime teda endiste weneaegsete kooliõpilastega, siis, wõib olla, saaksime meie siin mingisuguse miinuse, mis meie kooli kahjuks kõneleb. See tähendab, meie leiaksime, et meie kooliõpilased on ühel ehk teisel wiisil nendega wõrreldes kõlbliselt taha jäänud, kuid ma arwan, et kõigil on wististe meeles, et Wene ajal olid koolides mitmesugused kõlblised wäärnähtused ja mõned masselised liikumised, mis igatahes mitte head laadi ei kannud. Ma ei too siin ette mitte oma isiklikku arwamist, waid Tartu professor Tschish'i, kes näituseks tõendas, et tema arwates meie noorsoost 90% suguliselt ühe ehk teise wäärnähtusega ühenduses on. Ma mõtlen siin onanismi. Tol ajal ei olnud meie noorsooliikumises midagi niisugust, mis täiesti erakorraline oleks olnud. Selle tagajärjel, et meie noorsool on sõjad ja rewolutsiooni ajad läbi elada tulnud, oleme meie pidanud nägema, et nii mõnelgi alal mõned wäärnähtused protsentuaalselt on kaswanud. Ma tahaksin siin austatud Riigikogu liikmetele üht fakti meelde tuletada, mis meie keskkooli õpilaste peale iseäranis mõju awaldas: meie keskkoolide wanemate klasside õpilased mobiliseeriti sõjawäkke. Nad käisid lahingus ja olid pärast õpilaste pataljonis; ühe sõnaga, neil tuli samasugune elu läbi elada, nagu harilikul sõjamehel. Siin pean ma

tähendama, et õpilaste pataljonides ei olnud õpetajaid-ohwitsere, kui mitte wälja arwata paari noormeest, kellel mingisugust pedagoogilist kogemust ei olnud. Need kümned ja sajad õpilased, kes seal olid, pidid wäga raske kooli läbi tegema, ja kui minul tol ajal, kui koolitegelasel, tuli pöörata sõjawäe walitsuse poole, siis ei suudetud ometi seda läbi wiia, et kooliõpilaste pataljonides oleks tegelikud õpetajad-ohwitserid ametisse pandud. Neid ohwitsere oli meil sõjawäljal olemas. Ma ei tahaks mitte kahelda, et see raske kool, mida õpilased on pidanud läbi tegema, osalt Wiljandis ja ka mujal esile tulnud nähtustega seotud on, nende nähtuste põhjuseks on. Meil kõneldakse, et praegune kool õpetuslise tegewuse wäärtuse poolest on alamale lüüdnud. Härra Lattik tõi siin ette, kuidas inimesed mööda linna ümber jooksewad ja endile ülesandeid lasewad lahendada, eratunde wõtawad jne. jne. Nimetas meie kooli mingisuguseks matemaatiliseks ja loodusteaduslikeks kooliks, ühesõnaga, et meie kool õpetusliselt ega ka sisuliselt midagi ei paku. Siin peab meelde tulema, et Wene koolides olid harilikuks nähtuseks mitmesugused kawalused, kuidas eksamitel ettepanud küsimiste peale wastata, näituseks ülesannete lahenduste aknast sissewiskamise kaudu ja teised. Oli ka masseliseks nähtuseks wäljaspool kooli eratundide wõtmine. Tähendatakse tihti, et meie alg- ega ka keskkool ei ole enam see, mis Wene ajal; kuid ma juba alguses ütlesin, et Eesti õpetajaskond on asunud sellele pinnale, et meie kooli tuleb reformeerida radikaalselt, nii õpetegewuses, kui ka sisemiselt ja wälmiselt. Meie leiame, et see wana tuupimise meetod, mis oli Saksa kui ka Wene koolides, on meil igatahes enam-wähem kõrwaldatud. Meie õpetajaskond ei ole mitte oma üldises massis sarnane seisus, kes kõike seda suudaks teha, mis kusagilt poolt tahetakse teha wõi nõutakse. Siin on wäga nõrku, kuid ka wäga häid õpetajaid. Peab ütleva, et meie ei leia oma koolis seda tendentsi, mis oli Wene ja Saksa koolides, kus hinnati kõike teadmiseega. Meil arendatakse lapsi mitmekülgselt — oskusliselt, milleks on käsitöö kooli wõetud, meil tahetakse lapsi füüsiliselt kaswatada ja meil katsutakse kooli ülesandeks seada lapse arenemist töökooli printsiibi põhjal. Et meil tegelikult oleks palju läbi wiidud, ei taha ma kuidagi kiitlema hakata. Et siin

tõesti midagi suurt oleks ära suudetud teha, selleks on aeg liiga lühike olnud ja on ka õpetajal liig vähe selleks võimalusi olnud. Temal on sagedasti oma edasiharimisega tegemist tulnud teha, ja see on muidugi hulga jõudu nõudnud. Härra Piiskar oma kõnes kahtles küll, et need suwekursused õpetajatele palju kasu oleks toonud. Aga kui meie seda kuuleme, mis koolinõunikud ütlevad, siis on näha, et kursused on tõepoolest edu toonud. Nõnda siis püütakse meie koolidele ülesandeks teha last arendada. See töö ei paista kõrvaltwaatajale nõnda silma, nagu wana kooli meetood.

Weneaegses wanas koolis anti seal 3 lehekülge pähe õppida, 30 ülesannet päewa jooksul teha, wõi 13 — ükskõik kui palju, laps töötas, wahest töötas öö ja päewa läbi, seal olid „resultaadid“ silmaga märgata. Meie koolis seda ei ole. Ma tahtsin ütelda, et ka Saksa koolis oli sama lugu. (Wahelhüüe: Kas seal ka tagajärjed halwad olid?) Tooksin siin Saksa pedagoogi Paulsen'i arwamise. Paulsen ütleb nimelt järgmist: „Ei ole midagi nii haruldast Saksa üliõpilase juures, kui iseseisew mõtlemine ja tegutsemine.“ Nii siis Saksa kool, mis oli meile eeskujuks, mis oli Euroopa koolidele eeskujuks, ja mida meie tahame eeskujuks wõtta tema distsiplineeritud ja kultuurilise tegewusega, wõttis Saksa noorsoolt ära mõtlemise isetegewuse ja wõimise. Meie kool seda ei tohi teha ja kui tahetakse seda endist tuupimist eeskujulikuks lugeda, siis tuleb selle wastu karmilt wälja astuda. On arusaadaw, et wanemad selle wastu protesteeriwad, et ei õpetata meil enam keeli sel määral ja õpetatakse mõnesuguseid teisi asju, millel nende arwates olulist tähtsust ei ole. Ja on umbes niisamasugune lugu, nagu aurumasina ülesleidjal James Watt'il oli, kui tema esimese aurumasina mudeli ära parandas, siis selgus, et see mürin, mis masin tegi, ei olnud sugugi tarwilik, waid masin ka mürinata käia wõis. Aga see wabrikuomanik, kellele masin ära parandati, oli wäga rahutu ja ütles: „Ma olen harjunud selle müraga ja on ikka kuulda, et seal jõud sees on.“ Nii siis oleks ka meie kooliga lugu. Meie kool on lahti saanud sellest mürinast, sellest hõõrumisest ja kärinast. Ma ütlen, on olemas inimesi, kes meie kooli ei tunne, kes selle kooli ülesandeid mitte ei mõista hinnata, ja aru ei saa, et meil ei ole tarwis seda

mürinat. Kui nüüd hinnatakse meie õpetajaskonda, kui kooli loojat ja kooli juhtijat, siis tehakse muidugi etteheiteid, et tema ei suuda sellega walmis saada. Harilikult on nõnda olnud, et kõige karedamateks hindajateks on olnud ikka lapsed, nii et nemad sagedasti annawad niisuguse eitawa otsuse õpetaja kohta, et tema täiesti eluks ajaks häwinenud isik on. Mida aga ütlevad nad meie õpetajate kohta? Hiljuti pandi ankeet toime meie koolide kaswandikkude hulgas, ja küsiti muuseas milleks wõi kelleks keegi tahab saada. Nüüd on need andmed teatawal wiisil läbi töötatud ja keskkooli õpilastest, kes tänawu kewadel lõpetawad, tahawad 34% hakata õpetajateks, — kooliõpetajateks; pastoriks ei taha mitte ükski hakata. (Naer. Wahelhüüe: Sellepärast, et see wägaraske on. J. Soots (põl.): Kooliõpetajad saawad wäga head palka.) Ma arwan, et see wist on kõige paremaks tõestuseks, et meie kooliõpetaja ei ole, ei oskusliselt, ei waimliselt, ei kõlbliselt nii langenud, nagu seda meil ühelt ehk teiselt poolt otsustatakse, ja kui tahetakse weel seda tähendada, et meie kool sisuliselt ei ole seda, mis endine kool oli, siis härra Lattik'ule tooksin mõned tabelid, sest härra Lattik arwab, et asi ainult matemaatikas ja loodusteaduses seisab. Meil on algkoolis praegu 164 nädalatundi. Seal on matemaatikat umbes 30 ja loodusteadust 13 tundi, kokku oleks see umbes $\frac{1}{4}$. Kõik muud tunnid on emakeel, kodulugu, siis on seal maadeteadus, ajalugu, kodaniku teadus, wõõrad keeled, joonistamine, käsitöö, wõimlemine ja laulmine. Nagu näete, ei ole siin mitte niisuguse matemaatika-loodusteadlise kooliga tegemist, waid see on harilik algkooli tüüp. Ta ei lähe mitte wäga palju lahku Saksa wõi Soome algkoolidest, wahe on aga see, et siin ei ole sees usuõpetust. (Wahelhüüded ja naer.)

Ma tahaksin nüüd härra Lattik' u juurde üle tulla. (J. Soots (põl.): Kas tema rühma üle tulla? J. Lattik (kristl.): Ma olen wäga süütu loom, kes kedagi ei puuduta.) Mitte nii süütu. Ma leidsin neist stenogrammidest mõnesuguseid etteheiteid just õpetajaskonnale ja siis weel õpetajate liidule, kui sarnasele. Ma arwan, et see on seotud terwe meie kooliga, ja sellepärast oleks tarwis tõesti selgusele jõuda, kas meie õpetajaskond on niiwõrd

halwasti korraldatud, et see kogu koolile kahjulikuks saab. Kõige pealt leiti, et siin on olemas mingisugune organisatsioon — õpetajate liit, see olewat niisuguse otsuse vastu võtnud, et õpetaja peab pähempoolne olema. Mina konstateerin, et sarnast otsust ei ole mitte tehtud, waid selle kohta on... (J. Piiskar (is.): Härra Lattikul ei ole nüüd aega kuulata!) ... olnud ainult sellekohane referaat õpetajate kongressil, kus keegi õpetaja niisugust arwamist on awaldanud. Seda küsimust aga üldiselt arutusele ei wõetud. (M. Martna (sd.): Mis kategooria see pähempoolne peaks olema?) Seal seletati, et õpetaja ei tohi olla waenulik neile uuenduswoluudele, mis noorsoo hulgas awalikuks wõiwad tulla. See ei olnud mitte õpetajate kongressi otsus, waid ühe õpetaja isiklik arwamine. Seda leiti siiski tarwlikuks siit kõnetoolilt kinni naelutada. Härra Lattik'u poolt tähendati siin, et õpetajate liit ei tee tegemist pedagoogiliste küsimustega. Kahjuks ei ole härra Lattik selles asjas mitte hästi informeeritud, kuigi ta mõndagi teab. Meil on wiis õpetajate kongressi olnud. Neil on pedagoogilised küsimused peaaegu ainult päwakorral olnudki, wälja arwatud kolmas õpetajate kongress, kes õpetajate palgaseaduse pärast elektriseeritud oli. See oli ka väga arusaadaw, sest õpetajate palgaseadus oli sel ajal Asutawas Kogus arutusel, ja kuna õpetajad oma palgaolude poolest mahajäetud seisukorras wiibisid, siis huwitas see küsimus neid iseäranis. Kui palgaolud lahendati, hakkas õpetaja täiesti pedagoogilist tööd tegema. Meie leiame, et neljanda ja wiienda õpetajate kongressi päwakorras on peaaesjalikult pedagoogilised ja osalt ka kutsehuwilised küsimused. Kui härra Lattik päwakorras 7. kohal leidis pedagoogilised küsimused, siis wõib sellest ka aru saada, sest päwakorras ei saa alati kõige tähtsamat punkti kõige esimeseks wõtta. Päwakord on täiesti juhuslik asi, kuna sisu ja töö hoopis teine asi on. Ma tuletaksin meelde seda palawikku, mis meie õpetajaskonnal läinud nelja aasta jooksul on olnud. Tallinna õpetajate selts pühitses hiljuti oma wiendat aastapäewa, kus ka tegewusest ülewaade anti. Selts pidas 1917 a. suwel 200 koosolekut koolikawade arutamiseks ja walmistamiseks. Töö tagajärjena ilmusid Eesti algkooli õpewad. Nii ei ole siin tegemist mitte mõne tühise komisjoni

jutuajamisega. Ma ei taha kõiki neid asju siin ette tuua. Kui öeldakse, et õpetaja poliitikat teeb, siis ütlen mina, jah, tema teeb seda, tema teeb koolipoliitikat. Siis, kui enamlased siin olid, jäi õpetajaskond omaette ja ei läinud mitte enamlaste poole üle. Tema jäi Eesti õpetajaskonnaks ka okkupatsiooni ajal ja tunnistas, näituseks Tallinnas, selge sõnaga, et tema sakslaste poolt korraldatud kursusi ei tunnista. Selle tagajärjel sattus õpetajate selts Saksa wõimude wiha alla ja Eesti õpetajad tagandati ametist. Ka pärast on Eesti õpetaja tegelikult osa wõtnud igast riiklikust küsimusest, sõjast jne. oma jõu ja wõimete kohaselt. Kui poliitikat on tehtud, siis koolipoliitikat. Selle juures on alati silmas peetud, et Eesti kool on Eesti rahwa päralt ja Eesti õpetaja on Eesti kooli päralt. Kuid Eesti kool ei tohi olla ühegi organisatsiooni, ühegi rühma, ühegi erakonna päralt: ei tohi olla ei kiriklaste, ei kommunistide, ei tööerakonna, ei kellegi teise päralt. Kui tahetakse hinnata õpetajaskonna tegewust, siis tuleks arwesse wõtta, et õpetajaskond on suuri kulusid kannud kaswatuslise kirjanduse wäljaandmiseks. Meie õpetajaskonnal on kaswatusediline ajakiri. Sellel on väga palju nõrkusi. Saksamaal, näituseks, ilmub mitusada kaswatusedlist ajakirja. Nende seas leiame õige soliidseid ja ka väga nõrku. Meie ajakiri ei ole wõrreldes nii väga nõrk, waid ta on keskmine saawutus, mida meie õpetajaskond wõib saawutada. Kui siin hakatakse ette heitma, et „Kaswatus“ ei ole, näituseks, usuõpetuse kasuks töötanud, siis ei ole ta seda sellepärast teinud, et härra Lattik ei ole wae-waks wõtnud kirjutada. (J. Lattik (kristl.): Kas sa kuuled imet! — Naer.) Järeldusi tehes neist kõnedest, mis paremalt poolt õpetajaskonna kohta on awaldatud, wõiks tõesti otsusele tulla, et kõik kaswatusline tegewus annab halbu resultaate ja Eesti õpetajaskond on selle põhjus. Ma arwan, et see kool, mis meil 2—3 aasta jooksul on töötanud, ei ole jõudnud oma juuri sügawale lasta. Meil on ikka aastasadade pikkune kirikukool selja taga ja meie wõiksime sellelt väga palju nõuda, aga ma ei usu mitte, et meie siin midagi aatelist oodata wõiksime, sest meie kiriku tegelased on alati majandusliste kalduwustega olnud oma töökorralduse juures. See on väga wana-nast ajast pärit. Wast ehk härra Lattik'ul tuleb siin meelde, mis Samuel kirjutab

1-ses peatükis: „Ja nendesinaste preestrite wiis rahwa wastu oli see: kui keegi liial ohwrit ohwerdas, siis tuli preestri poiss, kui liha keedeti ja kolmeharuline ahing oli tal käes; ja seega pistis tema pesemise riista ehk pajasse ehk katlasse ehk panni. Kõik, mis ta ahingiga üles tõmbas, seda wõttis preester. Niisamuti, enne kui nemad raswa süütasid põlema, siis tuli preestri poiss ja ütles igäuhele, kes ohwerdas: Anna liha preestri küpsetada, sest ta ei wõta sult keedetud liha, ei muud, kui toorest.“ Ma küsiks inüüd, kas see ei tuleta seda majanduslist woolu meelde. (L. Johanson (sd.): Ainult nõrgalt.) Olgu, see oli tol ajal, nüüd on see progresseerunud. Kui tahetakse otsida põhjusi kaswatuse resultaatide jaoks, siis tuleks neid just oma ukse alt otsida. Ma lõpetan. Aeg on ka selleks kätte jõudnud.

(Juhatama hakkab abiesimees A. Kerem.)

Meie kool on see, mis ta praegu on, see tähendab, tema on meie õpetajakonna püüete wili, mis õpetajaskond on püüdnud mõne aasta jooksul kätte saada. Siin on samasuguseid puudusi, nagu igal teisel alal, mis meie Eesti wabariigis iganes olemas on. Siit ärgu tulda mitte imet otsima. Puudusi leidub niihästi õpilaste kui ka õpetajate juures, kuid andke aega koolile areneda. Kool on niisugune õrn taim, mis tarwitab ka päikest ja sooja ilma — teie annate temale tuult ja tormi.

J. Hünerson (põl.): Minu eelkõneleja, väga austatud rahwasaadik härra Annusson, tähendas, et meie Eesti kooliga ei ole keegi rahul. Mina pean aga ütlemä, et meie tänawuaastase haridusministeeriumi eelarwega ei ole keegi rahul. Wähemalt mina ei ole kuulnud ega tea, kes sellega rahul oleks. Siin Riigikogus on nii mitmel juhtumisel väga kindlasti üteldud, muuseas ka pahempoolsete poolt, mis nendel selle eelarwe juures mitte ei meeldi. Kõike kokku wõttes leiti põhjuseks eelarwe wastu olla selles mõttes, et hariduse jaoks on liiga wähe raha antud. Nüüdsama kuulsime, kuidas Riigikogus keskkohalt asja peale waadatakse. Ka siin on arwamine, et wõiks hariduse peale rohkem kulutada. Mina tulen Riigikogu paremalt tiwalt ja toon kõige pealt oma isiklise arwamise esile, et hariduse peale peaks rohkem raha antama. Kõiki arwamisi kokku

wõttes wõib kindlasti ütelda, et selles mõttes enam ehk wähem ühemeelne arwamine walitseb Riigikogu liikmete keskel. Edasi, oleme meie härra haridusministrit kuulnud ütlemä eelarwe puhul sõna wõttes, et waadake, see on walitsuse otsus ja walitsus tahab nõnda. Seda ei wõi mitte minu arwele kirjutada, et eelarwe nii wäike on. Ses asjas olen mina kõnelenud iseäranis rahaministriga, kes raha asjus walitsuse waadete ja seisukoha awaldaja on, ja peab ütlemä, et härra rahaminister sel korral, kui kõneldi, kas mitte ei peaks natukene haridusministeeriumi eelarwet suurendama, kõige pealt närwiliseks läks. Kui temale seletama hakati, et selle ja selle asja peale läheb hädapärast raha tarwis, siis ütles härra rahaminister, et „ega ma mõni tsulukahwer ei ole, et ma mitte aru ei saaks“. Lugu on see, et ei ole mitte wõimalik suuremaid summasid hariduse peale wälja anda. Ja see õngi õieti selleks peapõhjuseks, mispärast eelarwe nii wäike on. Pahemalt poolt nõutakse küll summade suurendamist, kuid teiselt poolt jälle näeme, et ei ole wõimalik sissetulekuid nõutawale summale wastawalt suurendada. Ka sellel alal peab kokku hoidma. Oleks wast ehk wõimalus maksude abil sissetuleku summasid suurendada, kuid teiselt poolt tõstetakse kõrges kogus häält selle wastu, et maksusid mitte ei suurendataks, ja et iseäranis teatawaid maksuliikisid püütakse isegi wähendada. See üldine rahulolematuse õhkkond toob mõnedele Riigikogu rühmadele iseäranis head tänulikku materjaali selleks, et partei-poliitilisest küljest asja waadata, ja arwustada. Õeldakse wahel üldiselt, et waadake, meie kodanlus annab seadusi ja teeb nõnda, et haridusotstarbe peale wähem kulutatakse. Just kui püüaks kodanlus iseäranis selle eesmärgi poole, et laiem rahwakiht pimeduses saaks hoitud. Mõnikord koondatakse kogu see pahameel meie haridusministri peale ja teda püütakse kõige eest wastutawaks teha, just nagu oleks tema see kõige õelam, kes mitte rahwa hariduse eest ei hoolitse, waid kes nimelt peab püüdma, et kõik pimeduses oleks, ja sellepärast ka eelarwe-summasid ei taha suurendada. Mina arwan aga, et see kõik märgist mööda on lastud, kui asja tõsiselt ja asjalikult tahetakse wõtta. Kindel on, et meie piirita kulutada ei saa ja et iga eelarwe juures peame silmas pidama kulude otsarbekohasust. Peab nõudma, et needki

summad, mis meie kulutada võime, otsustarbekohaselt tehtud oleks. Haridusministeeriumi eelarwe arutusel peame sellesama küsimuse üles seadma. Kulused, mis seaduses on ette nähtud, ei saa ka haridusminister muuta. Mulle paistab, et meie eelarwe piirides meie eelarwe-summasid võiks tõesti otsustarbekohasemalt ja teisiti ära kasutada. Üldse võime meie oma eelarwe-summad kahte osasse jaotada. Esimene osa on niisugused summad, mis täielikult seaduses ette on nähtud, väljaandmiseks ja teine osa on niisugused summad, millede suurus seaduses kindlasti ära määratud ei ole, ja mida võib eelarwesse üles võtta ka suuremalt või vähemalt. Kõige pealt pean tähendama, et kui meie summasid otsustarbekohaselt tahame tarvitada ja kasutada, et meie siis mitte nõnda ei pea tegema, nagu eelarwe-komisjon, kes rahaministeeriumi juures töötab. Siin on juba mitmed teised lugupeetud Riigikogu liikmed selle eelarwe läbiwaatamise wiisi peale tähendanud, mis nimetatud komisjonil on ja mina pean seda omalt poolt kinnitama. Nende summade juures, mis seaduses kindlasti ära määratud, eelarwe-komisjonil midagi öelda ei ole, aga selle eest asub ta teiste summade juurde. Terwe suur osa eelarwest, terve rida mitmesuguseid punkte võetakse kõik ühekorraga otsustamisele ja ei arutata neid mitte sisuliselt läbi, waid öeldakse, et kogusummas on teile selle ehk teise otstarbe peale ainult nii ehk nii palju antud. See on minu arust niiwõrd mehaaniline tööwiis, et seesuguse asjaajamisega kuidagi rahul olla ei saa. Siin tuleks nõuda, et eelarwe-komisjon niiviisi haridusministeeriumi eelarwe juurde mitte asuda ei tohi. (Wahelhüüe: Ka mitte teiste eelarwete juurde!) Ma räägin nüüd eriti haridusministeeriumist. Kuid võib olla, et ka teiste juures see lubataw ei ole. Siin tuleks kindlasti järele kaaluda, et summa, mida eelarwesse võtta lubatakse, oma otstarbet täidaks ja mitte raiskamiseks ei muutuks. Kui ta seda ülesannet täita ei saa, siis pole tema väljaandmine lubataw.

Edasi tahaksin ma waadelda neid summasid, mis seaduslisel alusel meie rahwakoolidele välja antakse. Siin on pahemalt poolt Riigikogu liikmed mitmel ja mitmel puhul tähendanud, et kui õpetajate palkadest kõne olnud, siis olla isegi

põllumeeste esitaja õlgasid kehitanud, ja ütelnud: „Ega see suur summa ei ole, hea oleks, kui juurde panna võiks.“ Meil on hulk kooliõpetajaid, kellele iga kuu 3—4 tuhat palka välja maksetakse. Pean kinnitama, et nende õpetajate arw õige suur on ja siin mitte palgaga tegemist ei ole, mida liiaks pidada võib, waid palju ennemini oleks lisa tarwis. (Wahelhüüe: Nad ei saa sedagi palka kätte!) Tõsi on, et nad ka korrapärast palka kätte ei saa, see on omawalitsuse kriisist tingitud. Edasi kõneldakse koolides õpeabinõude tarwitamisest. Meie koolid on kindlasti wiletsas seisukorras, ja koolides töötamine ei anna kaugeltki häid tagajärgi, kui seal õpeabinõud puuduwad. Juhitakse tähelpanu weel selle peale, et koolimajad halwas seisukorras olla. Jällegi ei saa sellele keegi wastu waielda, sest et koolimajad on väga ja väga halwad. Tihti on hale waadata, ja mõelda, et meie siiski weel nii wiletsad oleme, et meie poollagunenud küünidesse oma lapsed peame saatma. Koolimajade ehituseks peaksime rohkem kulutama, kui meie seda praegu teeme. (Wahelhüüe: Haridusministeerium annab kõigest 10 miljoni!) 10 miljoni eest ei saa isegi neid auke kinni toppida, kust lumi sisse kipub ja katuseid parandada, kust wesi kaela jookseb.

Edasi, ei saa selle wastu keegi waielda, et meil suur hulk lapsi, kes kooli ei pääse sellepärast, et nende wanemad neid koolitada ei jõua. Ka siin on tarwis ühiskonna abi, riiklist abi, et kooli meil tõesti üldiseks teha. See on ometi eesmärk, mida igaüks tunnustab.

Wõtame edasi meie kooliõpetajate seisukorra. Siin on üheltpoolt tähendatud, nagu oleks meie kooliõpetajad wähesse ettewalmistusega ja seisaks madalal haridusastmel, nõnda et neil raskeks läheb oma kohuseid täita. Teiselt poolt püütakse wastu waielda, et ei wõiwat meie kooliõpetajaid nii väga mitte süüdistada jne. Ma arwan aga, kui tõtt süüdistuseks nimetatakse, kui see tõde walus on, siis ollakse muidugi kindlasti eksiteel. On kindel, wastuwaidlemata kindel, et suur hulk meie rahwakooliõpetajatest, nii palju, kui mina mäletan — üks kolmandik niisugused on, kellel mingisugust kooliõpetaja ettewalmistust ei olnud. Sellepärast tulid nende jaoks iseäralised kursused toime panna, nüüd on need wahekursused kolmel suwel töötanud ja on nii kaugele

jõutud, et umbes pool kursustel käijatest õpetajatest, neid oli 900, on suutnud minimaalse kooliõpetaja eksami ära teha. Teine pool ei ole suutnud sedagi teha. Tähendab, et meil siin suure kooliõpetajate protsendiga tegemist on, kes oma ametit peavad, aga kuidagi moodi selle ülesande kohased ei ole. Waadake, siin on nüüd terve rida ülesandeid, mille peale meie tingimata väljaminekut peame tegema ja meie peame õige suuri väljaminekuid tegema ühes arvatud kooliõpetajate täielikum ettevalmistus. Meie seisame oma kooli asutamise ajajärgus, mõni aasta tagasi oli meil alles päris algus ja ka praegugi ei ole veel hiljaks jäänud küsimust nõnda üles võtta, et missugused siin nimetatud tarbetest kõige esimeses järjekorras täita tuleksid. Meil on asjaga nõnda peale hakatud, et pandi kooliseadus maksma, selles on ära määratud, et algõpetus peab kuus aastat kestma. Seda tehti sel ajal, kui meil ei olnud kolmeaastastki maksuta algkooli. Anti seadus ja kohe peale seda hakati maksma panema neljaaastalist algkooli ja tehti seda sel teel, et kõige pealt tarviline arw kooliõpetajaid ametisse võeti, ilma et oleks küsitud, missugused need kooliõpetajad on ja missugune ettevalmistus nendel on. Nii võeti ametisse terve hulk inimesi, kes tarvilikku palka ei saa, ma arwan ka just sellepärast, et nemad selle palga väärilised ei ole, kuna nemad neid ülesandeid täita ei suuda, mis nende peale pannakse. Ometi on kogu resultaat see, et kooliõpetajad on palgatud ja et nende peale õieti suuri summasid kulutatakse. Kui nüüd õpetajad on olemas, koolimajasid ja õpeabinõusid aga ei ole ja isegi suur hulk lapsi kooli minna ei saa, siis tõepoolest on selge, et nendest õpetajatest ka siis, kui nad kõige paremad oleksid, täit kasu olla ei või ja minule paistab, et wale samm on tehtud ja et tööd oleks teisiti alustada tulnud. Nimelt oleks tulnud nõnda alustada, et õpetajate ettevalmistamise peale suuremat rõhku oleks tulnud panna ja selle peale rohkem kulutada. Nüüd kulutatakse meil seminaaride peale mõndagi, aga meie näeme, et meie ei saa ja ei suuda nii suure kiirusega kooliõpetajaid seminaarides ette valmistada, kui meil seda tarwis läheks. Nüüd on öeldud, et Eesti keskkoolide lõpetajaid võiks mingisugustel kursustel, mis aasta wõi paar kestawad, õpetajateks ette valmistada. Selle asjaga ei ole aga edasi jõutud, paistab sellepärast, et selle

jaoks tarwilist raha ei ole. Niisama leiame ka, et selle asja peale ei suudeta niipalju kulutada, kui tarwis oleks. Siit paistab, et oleks otstarbekohasem osa sellest rahast, mis meie nüüd kooliõpetajate peale kulutame, seminaaride peale kulutada.

Teiseks, on täna siin tähendatud, kui wähe meie koolimajade peale kulutame, räägitakse 10.000.000, räägitakse ka 30.000.000 ja wist on juba otsustatud, et ta üle 30.000.000 ei lähe, ja igaüks näeb, et seda on tõepoolest liiga wähe. Ei wõi loota, et meie nõndawiisi summasid kulutades koolimajade ehitamise peale, niipea tarwilikul arwul korralikka koolimajasid saaks. Minule paistab, et siingi oleks otstarbekohasem olnud mitte õpeaastatega koolides töötada, ja õpetajate arwu suurendamisega rutata, waid et oleks otstarbekohasem olnud koolimajasid ehitada, nende peale rohkem kulutada ja kõige pealt niikaugele jõuda, et meil, noh, ütleme, 2—3-aastane üldine algkool oleks niisugune olnud, et temas tõesti oleks wõinud töötada, et maja täielikult korras oleks olnud. Niisama oleks ka hädapärast tarwis olnud warustada neid koolisid õpeabinõudega, ja alles siis, kui esimese madala astme kooli korralduse kätte oleme saanud, siis wõiksime sammu edasi astuda, ühe õpeaasta juurde panna, ja on ka see korrapärast läbi wiidud, siis wõiks teise õpeaasta juurde panna, siis kolmanda jne. ja selle moodiga oleks meie tõepoolest wõinud paremaid ja kindlmaid tagajärgi kätte saada. Ma arwan, et wististe ei ole mitte ülekohtune ja otstarbetu see nõue, kui meie kooliõpetajate käest rohkem tööd nõuaksime, kui meie nõuaks, et nende tööaeg pikem oleks. Meie oleme kooliõpetajate palgaseaduse puhul selle üle õige pikalt ja laialt kõnelenud, ägedalt waielnud ja, ma arwan, et nüüd on isegi paljudel neist, kes selle seaduse poolt sel ajal olid, selgeks saanud, et meie siiski oleme sellega ühe eksisammu astunud, kui meie kooliõpetajate päewase tööaja määrasime 4-tunniliseks. Nüüd arwatakse ja relkendatakse, et maal on ikkagi kooli waheaeg õige pikk ja et selletõttu kooliõpetaja teeb ainult pool aastat tööd. Ja kui tema pooles aastas igapäew 4 tundi tööd teeb, siis terve aasta kohta teeb see wälja 2 tundi päewas. (J. P i i s k a r (is.): J a k a h e a a s t a k o h t a ü h e t u n n i.) See on ekslik, seda ei saa mitte ütelda, aga täitsa õige on see, et kooliõpetaja

keskmiselt aasta kohta igapäew ainult 2 tundi tööd teeb. Arwan, et seda oskab igauks välja rehkendada. Usun, et maksumaksjatel wististe väga palju põhjust on nurinat tõsta, et meil on hulk awalikka koolitegelasi, kes saawad riigiasutuste käest palga, ja kellel nii piiratud tööaeg on. Meie ei suuda, ei saa enesetele seda luksust mitte lubada. Teie nüüd ütlete, et faktiliselt ei ole see asi mitte nõnda. Mina usun seda ka, et see faktiliselt mitte nõnda ei ole... (Naer.) ...aga, laske ma ütlen, faktiliselt on lugu nõnda, et õpetajad annawad rohkem tunda, kui 4, aga selle eest saawad nad ka rohkem maksetud. (J. Piiskar (is.): Ületunnitöö eest saab ikka rohkem.) Oma kooliõpetajate palgaseadusega oleme selle ületunni mõiste sinna loonud, kus tema tõepoolest weel mitte ei peaks olema. (Wahelhüüe pahemalt poolt: Maal ei ole see mitte nii.) Kuulsin hiljuti ühe maakonnawalitsuse tegelaselt, kes kooliolusid tunneb. (J. Piiskar (is.): Märt Raud!) Ka seegi mees, keda nimetate, kuulub koolimeeste hulka ja on wäärt meie kõigi lugupidamist. (Wahelhüüded pahemalt poolt: O jah, o jah!) Kuulsin temalt, et selles maakonnas tulla läbisegi $\frac{1}{2}$ palka kooliõpetajatele selle läbi rohkemaks, nõnda, et see on täiesti faktide peal põhjenu wäide. Ja ma arwan, et selleläbi oleme meie õpetuseandmise algkoolides $\frac{1}{2}$ wõrra kallimaks ajanud. See ei paista mulle mitte otstarbekohane olewat, sest kui kooliõpetaja annab 4 tunni asemel 5 tundi, wõi isegi 6, ega siis tema sel päewal mitte rohkem ei söö, ega rohkem riiet ei kuluta, üldse rohkem wäljaminekuid ei tee. (M. Martna (sd.): Kui ta 12 tundi annab, ega ta siis ka rohkem ei kuluta.) Siis tuleks tal teisi kahjusid arwesse wõtta, mida aga käesolewal korral mitte ei tule. (J. Piiskar (is.): Kus see piir siis on?) Ühel on ta lähemal, teisel on ta kauge- mal, aga meie peame siiski üttelema, et 4 tundi on väga palju siinpool piiri.

(Juhatama hakkab abiesimees K. Wirma.)

(E. Martinson (sd.): Teie maakooliste ei tea.) Ma olen ise ka maakoolis õpetanud ja mul on sellest juba teatawal wiisil aimu. Ja väga hea oleks, kui teistel härradel rahwasaadikutel ka niisugune eluline äranägemine oleks sellel

alal, see oleks teile suureks kasuks. (E. Martinson (sd.): Mispärast Teil siis isu ära läks?) Ma näen siin suures kogus pahemal pool suure salga liikmeid, kes ka kooliõpetajad on. Mispärast nad koolist ära tulid, teie wõite nende käest wastust saada. (Pahemalt poolt: Palga pärast.) Noh, kuulge, kui teie nüüd palga põhjuseks panete, siis olete küll wihma käest räästa alla sattunud.

Kui neid kaineid ära kaalumisi arwesse wõtta, mis siin ette tõin, ja kui need arwesse wõetud oleks, oleks wõimalik olnud palju otstarbekohasemalt talitades palju kasulikumalt neid summasid, mis hariduse peale antud, ära kasutada.

Nüüd tahan ma rääkida neist asjadest meie kooli suhtes, mis otsekohe ei puuduta rahasummasid, millel aga väga suur tähtsus meie kooli edenemise ja arenemise juures. See on nimelt seltskonna poolehoid koolile ehk eemalhooid koolist. On nimelt niisugune lugu, et meil öeldakse: koolis ei ole usuõpetust tarwis. (J. Piiskar (is.): Kas Teie härra Lattiku eest räägite?) Oodake ikka, tema tuleb omaga ka warsti. (Pahemalt poolt: Teie walmistate teed.) Ma tahaks tähendada asja peale teisest küljest. Siin on mitu korda räägitud ja sellest seisukohast wälja mindud, nagu oleks usuõpetus koolides kahjulik. On kahju, kui wäärnähtused, mis mõne usuõpetuse andja juures esile tulewad, üldisteks tehtakse, aga kahju ja väga kahju on ka usuõpetuse tuumast, sellest moraalist, mis usuõpetus annab. Selle moraali kahjulikkust ei ole weel keegi saanud tõendada. Kui mõne päewa eest härra Piiskar sellest moraalist kõneles, ja temalt siis küsiti: kas Teie ise ka selle moraali poole hoiate, mida usuõpetus annab, siis wastas härra Piiskar: jah, muidugi, aga hoopis teistel põhjustel, mitte sellepärast, et pühakiri seda nõuab. Ma arwan, need põhjused wõiwad väga lahkuminewad olla, iga isiku juures isesugused, aga selle kõige juures ometi väga tähtis, et just usuõpetuse kaudu see moraal kooli pääseb, muidu aga mitte. (J. Annusson (töer.): Ameerikas öeldakse: „Kes kodaniliselt hästi kaswatatud, on ka kõlb- liselt hästi kaswatatud.“ Pahemalt poolt: Kas moraal ilma usuõpetuseta kooli ei pääse?) Ei pääse, ja waadake selles see küsi-

mus seisab. Härra Annusson'ile ütlen, et Ameerikas on kodanline kaswatus — kõlbline kaswatus. (M. Martina (sd.): Kui Teie nüüd ütlete, et seal kodanline kaswatus kõlbline kaswatus on, siiski seal usuõpetust ei ole, siis on see ju eksitus Teie poolt.) Waadake, usuõpetust ei anta meil koolides praegu mitte ja kui seda tehtakse, siis mitmel pool põranda all ja on ka niisuguseid koolisid, kus ka isegi põranda alt sisse ei pääse. (Pahemalt poolt: Miks teie usuõpetust kodus ei anna?) Mispärast teie rehkendust oma lastele kodus ise ei õpeta? Kool on ometi ju see asutus, kus noorsugu õpetatakse. Nüüd on lugu nõnda, et ühest küljest — usuõpetust koolis ei ole, kuna aga teisest küljest näeme, et koolilaste juures mitmed wäärnähtused kõlblises suhtes ilmsiks tulewad. Nende kohta tõendatakse, et neid enne ka olla olnud. Ma ütlen ka, et neid enne oli. (Pahemalt poolt: Kas nad nüüd usuõpetuse puudusel on?) Teie küsite, kas nad usuõpetuse puudusel koolis ette tulewad. Mina ei taha praegu mitte seda seletama hakata, seal wõib ka muid põhjusi olla, aga suur rahwahulk, kes nende asjadega koolis mitte nii põhjalikult tegemist ei ole teinud, ei saa sellest mitte aru ja mõistab asja nõnda, et usuõpetus on koolist kadunud ja nüüd läheb seal lausa wallatus lahti. Seal sünnib asju, mida meie mitte kiita ei wõi ja seda kõik usuõpetuse puudusel. Ma mõtlen, meie siin wõime küll nii targad olla ja ütelda, et see usuõpetuse pärast ei ole, aga lihtrahwale ei saa seda mitte selgeks teha, sest igäiks hindab asja enese järele. Lihtnimene leiab, et tema ise on usuõpetusest suurt kõlblist jõudu ja tuge saanud ja selle peale põhjendades hindab ta ka oma laste kaswatamist. Kui need nüüd kipuwad kõlbliselt raisku minema, siis ütleb ta, see tuleb sellest, et nendel usuõpetus puudub. Waadake, sellepärast läheb meie seltskond praegu kooli wastu opositsiooni ja see ei ole koolile mitte kasulik, waid toob talle wäga palju kahju. Soowitaksin neile, kes wäga selle poolt on, usuõpetust koolist wälja jätta, järele kaaluda, kas mitte otstarbekohasem poleks rahwa hindamist ja poolehoidu koolile tagasi wõita. Sellest ei wõi halba tulla. Kui siin üteldakse, et ka need inimesed, kes usuõpetust saanud, kõlbluse wastu eksiwad,

siis on muidugi kindel, et usuõpetus nende peale mitte seda mõju pole awaldanud, mis neid kõlbliselt hoida oleks wõinud. Aga keegi ei wõi ka ütelda, et kui usuõpetust ei oleks antud, kas siis kurjategijate protsent wäiksem oleks olnud, ehk suurem, kui ta praegu on. Mujal on ometi asi nii arenenud, et kõlbluse ideesid teisel wiisil noorte sekka istutatakse, mida aga meil mitte ei tehta. Sellepärast arwan mina, et wäga otstarbekohane oleks asja kaalumise alla wõtta ja usuõpetuse küsimust mitte lasta nii terawaks minna, et tema pärast rahwas kooli wastu opositsiooni asub. Asi on nii, et siin on wäga palju materjaali, mis wõimaldawad rahwast kooli wastu üles kihutada, waenulikuks teha. Mina toon ühe wäikese juhtumise ette. Mulle jutustati ühest meie riigi algkoolist niisugust lugu — see on üks niisugustest koolidest, kuhu usuõpetus isegi mitte põranda alt sisse ei pääse, niihästi on see seal läbi wiidud, — nüüd on aga mingil põhjusel kooliõpetajad — nähtawasti on nad omal ajal ka ristiinimeste seas elanud — need kooliõpetajad on lastele jõulupühade ajal jõulupuu teinud. (M. Martina (sd.): Berliinist teewad juudid ka jõulupuud.) Wõib olla, et nad juutidele perra tegid. Nad teinud jõulupuu, pannud küünlad põlema ja riputanud kõik-sugu asju kuuse külge, mis ilusasti särawad. Siis waadeldud lastega seda puud ja kiitnud: „Ah, on ilus! küll särab aga ilusasti!“ Lapsed korranud seda järele ja wiimaks kange heameelega ütlewad: „Mis meie nüüd teeme? Laulame ka jõulupuu juures.“ Kooliõpetajad on nõus, aga ei tea, mis laulu laulda. Lapsed hüüawad nagu ühest suust: „Laulame aga „Püha öö“! Kooliõpetajad ei ole nõus, räägiwad, et seda laulu ikka laulda ei saa, seda ei ole ju koolis õpitud. Lapsed tõendawad, et nemad kõik seda laulu oskawad ja hakkawad ise oma algatusel peale. Laste wanemad olid ka seal juures, need aitasid kaasa ja warsti laulis terve see wäike jõulukogudus „Püha öö“. (M. Martina (sd.): Rewolutsioon koolis!) See oli tõesti rewolutsioon ja niisugune rewolutsioon on praegu ette walmistusel meie lastewanemate seas kogu meie kooli wastu. Kõik need lastewanemad, kes sealt ära läksid, rääkisid üle kogu linna pisarsilmil, et waadake, niisuguses koolis peawad meie wäikesed käima: 8—9-aastane laps saab sellest aru, mis kallis püha meil on ja

kuidas seda pidama peame, aga kooliõpetajad, nende juhatajad, ei tea sellest midagi. Nad ei taha seda, kuid võib olla ka, et ei tohi. Waadake, see mõjub palju rohkem, kui mingisugune seadus wõi käsk, et tee nii, wõi ära tee seda ja see mõju on meie koolile kahjuks. Sellepärast ütlen mina, et kaaluge järele ja katsuge järele, kas on tarwis kooli, praeguse kooli, niisuguse kooli, nagu ta on tekkinud ja tekkimas, wastaste kätte niisugust sõjariista anda, nagu tema usuõpetuse äraheitmise kaudu kipub nende kätte nihkuma.

Siis on weel meie uuendatud koolis terve rida uusi õpeaineid sisse seatud, mida endistes koolides ei olnud. Wõrdlemisi wähe oli enne joonistust, woolimist ei olnud mitte sugugi, ei olnud ka kodumaatundmist ega käsitööd. Nüüd waatab rahwas asja peale nõnda, et usuõpetus on ära jäetud ja need ained on sisse toodud. Kõige suurem uudis on käsitöö ja woolimine. Setumaal nimetatakse wiimast „sawioppus“. Teie teate, et Setumaal oli suur opositsioon „sawioppuse“ wastu. Ma pean ütleva, et ma olen mitmel puhul rahwa keskel käesolewal aastal ringi käinud ja olen pidanud koosolekutel kõnelema inimestega meie kooliküsimuse üle. (M. Martna (sd.): Kas Setumaal?) Ei mitte Setumaal, waid mujal ja seal olen mina kuulnud niisugust arwamist, olen seda kohkumisega kuulnud, et usuõpetus on koolist wälja heidetud ja tema asemele „sawioppus“ pandud. Usuõpetusel olid teatud kõlbluse printsiibid, teatawad alused, mis tema õpetusega taheti kätte saada ja nüüd küsitakse: Kas tahetakse sedasama ka „sawioppusega“ kätte saada? (M. Martna (sd.): Kuulge, see on ju „sawiõpetus“, aga mitte „sawihobune“! — Üldine naer.) Mina ei ole hobusest rääkinud, hobuse seljas ratsutagu teised, mina räägin siin tõeasjadest. See on opositsioon nende uute õpeainete wastu ja see toob meie koolile wäga suurt kahju. (M. Martna (sd.): Ah, Teie olete siis ka nende uute õpeainete wastu.) Mitte wastu, waid poolt. (A. Maramaa (sd.): Omal ajal ei tahtnud ka põllumehed kartulid kaswatada! — Naer.) Kui teie mõne aasta nii edasi töötate, siis teie näete, et kool tõepoolest täielikult on isoleeritud, rahwast eraldatud. (Wahelhüüe.) No jah, ma ütlen, ma tun-

nen seda juba praegu ja kahju on, et Teie seda weel mitte nägema ega kuulma pole hakanud. Ma ütlen, et see on jaanalinnu poliitika, kui suureks õnnetuseks — võib olla ka mõnelegi õnneks, nagu siin praegu öeldi — tõsiasi ei tunta, waid jaanalinnu wiisi pea tiiva alla pistetakse, kui hädaoht ligineb, ma ütlen, see on neile suureks õnnetuseks ja oma koolile toome selle läbi aina kahju.

Siis on weel mitmed eelkõnelejad rääkinud kooliõpetajate ja rahwa wahekor-rast ja keegi wäga lugupeetud eelkõneleja luges siin ühe kirja ette, wististe oli see ühe kooliõpetajate liidu kiri, kus wäga ülevalt alla waatawal toonil mõnesuguseid teateid oma maakonnawalit-suse kohta toodi ja maakonna kooliwalitsuse juhatajast mõnitawal toonil kõ-neldi, sest et ta ei olla mitte kooliõpetaja, waid kontrollassistent. Räägitakse kontrollassistentist, kui inimesest, kes nii kaugel koolitööst olla, et ta sellest midagi ei tea, ja niisugune wõtab südame rindu ja hakkab kooli asju juhatama. (J. Piiskar (is.): Jah, nii kurb on see asi küll.) Waadake, härra Piiskar, ja kõik teised seltsimehed, see on wäga kurb, et olete katsunud lahutada kooliõpetajaid rahwast ning, et isegi neid kooliõpetajateks ei pea, kes mitte algwõi keskkoolis ei õpeta, waid rahwa hulgas rändawad kooliõpetajad on, ja kontrollassistent on ka õpetaja. Kui ta mitte lapsi ei õpeta, siis õpetab ta suuri inimesi. (A. Weiler (tõer.): Ta kas watab wasikaid waheska. — Üldine naer.) Ei ole sünnis kontroll-assistentidest nii kõneleda ega nende peale nii kõrgilt ülevalt alla waadata, sest et nemad palju raskemat tööd teewad, kui kooliõpetajad oma 4-tunnilise päewatöö juures.

Asjalugu on aga niisugune, et kurwas-tusega peame seda tähele panema, et kooliõpetajad ka muidu seltskonnast ära lahutatud on. Täna räägiti siin nii suure hoolega, et kooliõpetajad koolipoliitikat ajada. Oleks hea, kui see ainult kooli-poliitika oleks. Teie teate aga sama hästi, kui minagi, et meie õpetajad mitte üksi koolipoliitikat ei aja, waid ka partei poliitikat. Ma mõtlen, et teie mind uskuda wõite, sest mul on selle partei poliitika alal kooliõpetajatega wäga palju tegemist olnud. Pean tunnistama, et mul alaline maadlemine on olnud koosolekutel nende kooliõpetajatega, kes partei poliitikat ajawad. See on fakt, et kooliõpe-

tajad partei poliitikaga tegemist teewad ja sellest seisukohast talitawad nad ka koolis. Ei maksa siin tõde warjama hakata, sest sellega ei saada palju kätte. Ma juhiksin tähelpanu niisuguse asja peale. Siin räägiti õpetajate kongressidest ja ma ise käisin ka ühel niisugusel kongressil. (M. Püüman (sd.): Kas tõesti?) Tõesti jah, aga Teid ei näinud ma seal mitte. Seal anti aru sellest ja näidati ning seletati, et laulmine meie koolides wäga wiltsal järjel olla. Pean ütleva, et laulmise õpetus on meie koolis tõesti langenud, ja just sellepärast, et ei saa laulmist õpetada üksi tunni piirides, waid seda tuleks ka väljaspool tööaega wahete wahel teha. (M. Martna (sd.): Aga Leinus'e koor?) Ma olen ka sellest koorist kuulnud wahete wahel inimesi ütlevat, et kahju neist wäikesest lastest, keda nõndawiisi sunnitakse laulma. Asjalugu on ikkagi see, et endisel ajal kooliõpetajad mitte üksnes koolis laulu ei õpetanud, waid ka rahwa hulgas, ja räägiti ka, et Eesti rahwas olla laulja rahwas. Kui ta seda oli, siis küll sellepärast, et meil lauljad kooliõpetajad olid, kes ka rahwast laulma õpetasid. Nüüd on lugu aga nii, et kui keegi tahab laulukoori juht olla, siis peab ta seltskonnas lugupeetud isik olema. Praegusel ajal aga näeme, et laulukoorid juba ammu kadunud ja ei leidu mitte neid, kes suudaks neid uuesti ellu kutsuda ja juhata. Kuigi kooliõpetaja laulda oskab, siiski ei ole temal mitte enam seda lugupidamist seltskonnas, et tema kutse peale kokku tullakse, ning tema taktikepi järele lauldakse. Meie kooliõpetajad ei suuda enam koorisid ellu kutsuda. Need on kõik tundemärgid, mida ei saa kaksipidi mõista, waid mis selgesti näitawad, et asi halb on ja et meil tõesti tuleb selle eest hoida, et kooliõpetajad rahwast ära ei eralduks, waid meie peame katsuma kooli asja nõnda korraldada, et kool rahwaga käsikäes käiks.

Kui meie nüüd aateliste püüete juurest reaalseste asjade juurde tuleme, siis näeme jällegi, et kooliõpetajat rahwale lähemale toob see asjaolu, kui ta mitte ei pruugi oma palka riigi kaudu saada, waid et kogukond palga andmise suhtes kooliõpetajaga kokku lepiks, ja et kooliõpetajal ses asjas ka midagi ütelda oleks. Siin on mitu korda kõneldud Ameerikast. Kõneleme siis ka ses asjas Ameerikast. Meie näeme, et seal on asutatud iseäralised kooli piirkonnad wõi kooli kogu-

konnad, kelle ülesandeks on hoolitseda just kooliõpetajate palkade eest ja seal ei ole mitte seda ära häwitatud, waid niisugune asi on just kooli edendamise ja tõstmise.

Lõpuks oleks mul weel ka tähendada mõnda meie kooliwõrgu kohta, millest siin mitmed eelkõnelejad rääkinud. Mina olen ka püüdnud end selle kooliwõrguga tutvustada, mis meil nüüd olemas ja pean ütleva, et see on üks imeline wõrk. See on mõnel pool nii suurte aukudega, et purikad läbi lähewad, teisel pool aga nii tihe, et wõtab sääsed kinni. See on tõesti riistapuu, mis tuleks paranduse alla wõtta. Mõnes kohas läheb õpilane maksma tuhat marka, teises kohas aga 6—7 tuhat marka. Mina olen sellel alal iseäranis lähemal päewil, arwusid näinud, mis teistelegi kättesaadawaks saawad ja ma usun tõesti, et õpilased nõnda palju maksma lähewad. (J. Luiga (töer.): Teie põllutöökoolides!) Härra Luiga, Teil ei ole mingisugust põhjust iseäranis meelde tuletada põllutöökoolisid, ma tahan ka nende kohta sõna wõtta, kui Teie aga kannatate. On tähendatud, et põllutöökooli õpilane mõnes kohas 7 tuhat, mõnes kohas aga kunni 40 tuhat marka maksma läheb. Aga mina tean ka, et Eesti wabariigis on niisugune seminaar, kus õpilane ka 40 tuhat maksab. (A. Weiler (töer.): Ühesugused head mõlemad.) Wäga hea, mis härra Weiler ütles, nii et ärme siis räägime üksi põllutöökoolist, waid meil on ka teisi sarnaseid ja sellepärast räägime korraga mõlemast. Sellest näeme, et kooliwõrgu parandamine tarwilik on, mille läbi hariduse saamine hõlpsamaks ja odawamaks läheks. Iseäranis algkoolide wõrgu küsimus on meil tähtis, sest et ta suur ja laialdane on ja seda oleks tarwis läbi wiia, muidu kulutame meie palju raha otstarbetult.

Ma kõneleksin paar sõna ka keskkoolidest. Siin on mitmel puhul waidluse all olnud küsimus, kas tõesti meie keskkooli õpilaste arw wõrreldes teiste maadega nii suur wõi wäikene on. Mina ei taha arwustiku juurde tagasi tulla, kuid usun, et ka härra Annusson'i poolt ette toodud arwud wististe mitte täit selgust meile ei näita. Tarwis oleks kindlat statistikat läbi wiia, siis saaksime meie selle tõe kätte, aga üldiselt on selge, et kui meie keskkooli hariduse saamist wõrdleme kutsehariduse kättesaamisega, siis peame ütleva, et keskkooli meil lihtsalt

palju on ja kutsekoole üleliiga vähe. Siin on küsimus üles seatud, et kas see siis nõnda halb oleks, kui meil iga kodanik keskkooli haridusega oleks. Halb ta sugugi ei ole, aga meie peame küsimuse üles tõstma kulude pärast, et kas meie nende ohwitega, mis keskkoolis käimine meilt nõuab, seda kätte saame, mis kutsekoolis käimisega võrreldes kätte saaksime. Siin peame ütleva, et niiviisi ei lähe, tarwis on teisiti teha ja minna. Mina austan väga härra Martna ja Rei arvamist, et meil praegusel ajal esimeses järjekorras enam ei ole tarvidust keskkooli haridusega isikute järele, selles mõttes, et keskkoolis ettevalmistatud isikud kohase teenistuse puudusel meilt nõukogude wabariiki wälja rändaksid ja tegeliku elu jaoks meil neist kasu ei oleks. (M. Martna (sd.): Et nende järele tarvidust ei ole, sellest pole ma kunagi kõnele- nud.) Härra Martna ütles nõnda, et waadake, ega nemad ikka siia ei jää, suur hulk nendest läheb Wenemaale, kui siin nende järele tarvidust pole. Sellest peame järeldama, et meie riigil ja ühiskonnal ei ole mingisugust tarvidust ega põhjust niipalju kulutada keskkoolide peale, selleks, et teisele maale valmistada haritud kihti, waid siin on kindlasti tarwis piiri pidada ja ma arwan, et eelarwe seisukohalt peaks küsimuse üles seadma, kas peame seda poliitikat keskkoolide asjus nii ajama, nagu siit saadik on tehtud. Meie oleme ka praeguse eelarwe arutuse puhul kuulnud, et õpemaks koolides on väga kõrge. Tean juhtumisi, kus keskkoolides taheti õpemaksu tõsta, kuid seda ei ole mitte lubatud. Niisugune keskkooli poliitika tähendab, et riik ja kogukonnad peawad kooli jaoks suurema kulu maksuma niisugusel korral, kui õpemaks wäikene on. Mina arwan, et kulude reguleerimine wõimalik oleks, kui mitte takistusi ei tehtaks õpemaksu tõstmises, et need, kes soowiwad oma lapsi keskkooli panna, seda omal kulul teeks ja arwan, et see iseäranis pahempoolsetele soowitaw peaks olema, sest teie poolt on kuulda tihti seda wäidet, et waesemad kihid ei saa oma lapsi kooli panna, kuna rikkad burshuid seda suudawad teha. Nüüd on aga niisugune lugu, et mispärast teie seda nii väga nõuate, et kõik lapsed peawad riigi kulul haridust saama, mis kuidagi õigustatud ei ole, waid laske ometi need rikkamad maksawad selle eest. Kui teie tahate,

et anderikkamad, kehwenad peaksid oma lapsi keskkooli saatma, siis mina arwan, et meie saaks palju vähemate kuludega läbi, kui rikkad oma laste eest ise maksawad ja meie keh Wadele ja anderikastele lastele riigi poolt abiraha määrame. Sellega oleks meie ühiskond väga palju wõitnud.

Arutusel olewa eelarwe kohta ei saa ma mitte otsekohe ütelda, et hääletame ta maha, ja kärbime neid toetussummaksid, mis meie keskkoolidele on määratud. Seda meie muidugi ei tohi teha; järsku ei tohi meie keskkooli mitte sulguma hakata. Mis meie aga teha saame, on see, et meie ettevalmistusi selleks teeme, et meil kindel keskkoolide wõrk luuakse, nende arw ja õpilaste hulk kindlaks määratakse.

Mille peale ma iseäranis tähelepanu tahaksin juhtida, on see, et meie haridusministeerium energilisemaid samme selleks astuks, et meil kutsekoole rohkel arwul juurde asutatakse. Praegusel ajal minnakse meil keskkooli ikka selles lootuses, et ametit saada. Mina aga pean ütleva, et kui keskkooli lõpetajad ülikooli enam edasi ei lähe, siis nemad keskkooli teadmise peaaegu mingit ametit ei saa. Kui juba hilja on, siis alles leiawad nemad, et nad teist rada oleks pidanud minema, oleks kutsekooli pidanud minema. Aga ma pean tähendama, et neid kutsekoolisid on tõepoolest väga vähe. Paistab, nagu haridusministeerium ei ajaks mitte tarwilist kutsekoolide korraldamise asja. Mööda minnes tahaksin ma tähendada, et eelarwe arutamisel Riigikogu alamkomisjonis sai sinna palutud ka ministeeriumi kutsehariduse nõunik, kes kutsekoolide asjas seletusi wõiks anda. Komisjonis selgus, et tema wõrdlemisi väga vähe selle kohta informeeritud oli, missugused kutsekoolid ministeeriumil kawatsusel on. Oli väga piihlik kuulda, kui ta Riigikogu alamkomisjonile mõne kooli kohta hoopis ekslikka teateid andis. Mina olen kuulnud, et see isik meil mitmes riiklises asutuses ametis on. Tema wõib ju küll väga kõrge haridusega ja väga osaw oma alal olla, aga kui inimene kofin, neli ametit peab, siis ei wõi temalt mitte nõuda, et tema igalpool, nii ütelda, juured maha ajaks, waid tema jääb harilikult ikka õhku ripuma. Põhjalikku tööd ei wõi sealt enam mitte tulla. Ma arwan, et siin tingimata muudatus peaks tulema, muidu meie kutsekoolide asi ei edene ega arene

kuidagi. Siis tahaksin ma weel seda rõhutada, et niikaua kui meil ei ole tarwilikku arwu kutsekoole, et meie wähe-malt igasugust eraalgatust sellel alal püüame edendada ja toetada. Meil on aga asjalugu nõnda kujunenud, et mitmed erakutsekoolid ei ole mitte meie eelarwe kawa järele toetusraha saanud. Et nende tegewust õigel wiisil arendada, selleks on tingimata waja selles asjas neile wastu tulla. Niipalju, kui mul meeles on, on nende toetusküsimus nii halb, et isegi õpetajatel palgad kindlustatud ei ole. Just wiimase suhtes olen mina eelarwe juurde parandusi teinud ja ma paluks wäga austatud Riigikogu liikmeid, et nad seda asja südamesse wõtaksid ja erakutsekooli küsitud toetusrahast ilma ei jäta. Muidu ei saa meie selles asjas kuidagi moodi edasi.

Ülikooli suhtes oleks mul õieti wähe ütelda. Ülikooli kulud olewat suured, aga ma pean ütleva, et meie ülikool ei olnud mitte täiesti organiseeritud ülikool, kui tema Eesti wõimudele üle tuli. Ta oli üks rüüstatud ülikool; just sellepärast ongi ta korralikuks käimapanemiseks ja sisseseadmiseks esialgselt suuri kulusid tarwis. Minule paistab, et meie ülikool sedasama teatud haigust põeb, mis meie algkoolgi. Ülikooli on püütud kõiksugu õpejõudusid kutsuda ja selle peale wõrdlemisi suuri summasid kulutatud, aga ka kõige paremad õpejõud ei saa õpetada ilma wastawate õpeabinõudeta. Ülikooli sisseseade ja õpeabinõud on wäga kallid ja kulukad; nende peale oleme meie suuri summasid kulutanud, aga minule paistab, et meie weel palju rohkem selle peale peame kulutama, et seda ära kasutada, mis me juba andnud oleme. Kui me need wähesed summad, mis ülikoolile tarwis läheks, andmata jätame, siis käime ka nende suurte summadega, mis juba antud on, raiskawalt ümber ja ei saa neid tagajärgi kätte, mis muidu wõimalik oleks. Siis on kõneldud ka ülikooli õpemaksust ja on tähendatud, nagu oleks walitsus eksisaimmu astunud, et ta õpemaksu tõstis. Mina olen ülikooli eelarwet näinud ja pean tunnistama, et selle läbi, et õpemaksu tõsteti, ülikool tõesti oma korraldamise alal wäga palju ja wäga tarwilikka eesmärke on kätte saanud. Ja kui nüüd üliõpilaste arwu mõttes seesugune maksutõstmine iseäranis tuntawalt pole mõjunud, siis ei ole asi seda mitte wäärt, et temast üldse kõneleda. Paistab, et niisugune suur üliõpilaste arw mitte meie

kõrgema kutselise haridusega isikute nõuetele ei wasta, see tähendab, et sealt tuleb lühikese aja jooksul palju rohkem kõrgema kutseharidusega isikuid, kui meie rahwas nendele tööd ja kohti suudab anda. Ja sellepärast on lugu niisugune, et ei ole sugugi tarwis riigi kuluga niisugust kõrgema haridusega üliproduktiooni saawutada, waid jäetagu see rohkem nende isikute eneste asjaks, kes selle kõrgema hariduse saamises rohkem huwitatud on. Korraldatagu nõnda, et ka kehewamad ülikoolis õppida wõiksid, kui nad anderikkad on, nendele suuremal hulgal riigi poolt toetust andes. See läheb riigile igatahes odawamaks. Kui nende põhimõtete järele asja korraldada ja arendada, siis paistab mulle, et ilma tuntawa eelarwe suurenduseta palju paremaid tagajärgi tohiks ja wõiks ka kätte saada haridusalal, kui praegu saadakse.

Sellega ei taha ma mitte sugugi ütelda, et ei oleks tarwis praegust haridusministeeriumi eelarwet mitte suurendada. Suur hulk hariduslisi asutusi ja ettewõtteid on seadusliselt kindlustatud eelarweosast täiesti wälja jäänud ja sellepärast meie eelarwe arutamisel ja kokkuseadmisel nii saatuse hooleks jäänud, ilma tarwiku kaitseta. Meil on näituseks mitmed teaduslised, kunstilised ja kirjanduslised asutused ja seltsid, kes teewad wäga tõsist ja hindamiswäärilist tööd. Kui siin tähendati, et näituseks Tallinna kooliõpetajad on kord nii hoolega töötanud, et nemad suwe jooksul paarsada koosolekut on ära pidanud, et kooli programmisid wälja töötada, siis ma pean ütleva, et see oli wäga hindamiswääriline töö. Aga sellelaadilist tööd tehakse praegu meil mitmes seltsis aastast aastasse. On Eesti kirjanduse selts, akadeemiline emakeele selts, edasi rahwamuuseumi seltsid, üks Tartus ja teine Tallinnas. Nendes seltsides teewad ka tegelikud kooliõpetajad ja teised haridustegelased päewast päewa ja aastast aastasse wisalt tööd ja nende koosolekute arwu loetakse aasta jooksul mitte kümnetega, waid sadadega. Seda tööd tehakse waikselt ja selle tagajärjed on suured ja meie kõik kasutame neid wahel. Aga kui waadata neid abiraha summasid, mis meie eelarwes nendele seltsidele on määratud, siis me näeme, et need on ütlemata wäikesed. Ja kui neid samu tarbeid üldse wõimalik on ühe riiklise aparadi kaudu täita, siis peab ütleva, et see läheks meil palju ja palju kallimaks maksma, sellepärast, et see ini-

meste arw peaks seal palju suurem olema ja seal wast ehk tehakse siis palju suurema hoole ja armastusega tööd. Ma arwan, et nende asutuste toetamiseks ja tegewuse elustamiseks ja tagant-järele tõukamiseks ei tohiks need summad liig suurendada, mis eelarwe täienduseks minul au on olnud Riigikogule ette kanda. Kogu see summa pole suurem, kui ainult 6½ miljoni. Ja tõesti, kui me küsimuse nõnda üles seame, kas see meie riigi rahaasjad sassi ajaks, kas see meie eelarwe täitmisel mingisuguseid iseäralisi raskusi tooks, kui meie see 6½ miljoni marka paneksime eelarwele juurde, siis ma pean ütleva, et seda wist teist keegi ei usu, et see seda teeks. Seda oleks tõesti võimalik teha ja ma soowitaks seda teha, sellepärast, et see väga hädapärast ka tarwilik on.

Juhataja K. Wirma: Ma kuulutan weerandtunnilise waheaaja.

Waheaaja algus kell 8.45 min.

Koosolek algab peale waheaega kell 9.

Koosolekut juhatab abiesimees **K. Wirma**.

Sekretääri kohal abisekretäär **W. Pezold**.

Juhataja K. Wirma: Riigikogu läheb päewakorras edasi.

J. Westholm (rhw.): Meie haridusasjadest on palju ja ägedalt räägitud. Kui see ägedus wõi wiha, mis eelarwe arutusel wälja paistis, oleneb armastusest kooli wastu, siis peaks ju aina rõõmustama.

Kõige pealt peaks ütleva, et kooliküsimusi arutades igakord mitte ei saa selle järele küsida, kas wõtted, mida tarwitab haridusminister, ühele wõi teisele meeldiwad wõi mitte. Minule näituseks paistab, et see täiesti asjata on, kui rkl. härra Hünerson arwab, et kool rahwale selle tõttu wõõraks jääb, kui temasse õpeaineid sisse wõetakse, millest rahwas mitte aru ei saa. Ta nimetas üksikuid aineid, nagu käsitööd, woolimist, joonistamist jne. Minu arwates, kui rahwas weel nendest õpeainetest aru ei saa, siis ei tohi mitte haridusminister, kes pedagoogiliste nõuete järele juhib uuendusi, ennast sellest heidutada lasta. Need küsimused on otsustatud küsimused. Need ei ole mitte teoreetilisel alusel otsustatud küsimused, waid need on juba praktiliselt otsustatud

küsimused. Palju suurema tähtsusega küsimus on usuõpetuse küsimus, sest et see õpeaine enese ümber laseb põlema plahwatada poliitilised kired, kuna seda woolimise ja käsitöö õpetuse ümber mitte olla ei saa, sest need ained on neutraalsed, puht pedagoogilised, kuna usuõpetuse kõrwal tulewad mõjule peaasjalikult poliitilised waated. Ma ei mõtle siin mitte rahwaerakonna seisukohast programmi kõnet pidama hakata. Meie seisukoht on niisugune, et usuõpetus peab koolis olema, kuid mitte sundulise õpeainena, waid waba õpeainena. Meie waatame asja peale nõnda, et kool peab tabama inimeses kõiki tema iseäraldusi ja omadusi. Usutunne on niisugune spetsiifiline omadus, mis kõikides on olemas, ja teda, arwan mina, on kasulik harida inimese mitmekülgse wäljaarenemise otsuste saawutamiseks. Sellepärast ei mõista mina küsimust, nagu praktilise moraali küsimust, et rahwas usuõpetust saades läheks paremaks. Weel üks märkus puht isiklisest seisukohast ja arusaamisest kaswatuses: koolil ei pea mitte olema ainult puht praktilised ülesanded ja õpeainete kasulikkuse peale ei tule mitte praktilisest seisukohast waadata. Näituseks, sawihobuse tegemine, wõib olla, on praktiliselt täiesti otstarbetu, kuid kaswatusliselt äärmiselt tähtis. Üks põlewamatest küsimustest, mille ümber on arutused keerlenud, on meie kutsekoolide ja üldharidusliste koolide küsimus. Meil öeldakse, et üldharidulisi kooli on liig palju, teiselt poolt öeldakse, et wähe, ja mõlemad mõtted on õigustatud. Öeldakse, et üldharidulisi kooli on palju, sest et nad riigile palju maksma lähewad, ja öeldakse, et meil keskkooli on wähe, sest et kõik sinna sisse ei mahu. Pean ütleva, et rahwal on suur tung üldharidusliste keskkoolide järele. Millega seda seletada? Kui seda seletada sellega, et rahwas hindab üldharidulisi kooli, kui niisuguseid, siis mina isiklikult väga rõõmustaksin, sellepärast, et meie rahwa üldharidulise tasapinna tõstmine on väga tähtis. Aga ma arwan, et põhjus ei ole mitte see, sellepärast, et tihti mitte ainult wanemate käest, waid ka õpilaste käest kuuleme küsimust, mis tarwis see wõi teine õpeaine hea on ja mis nende wõi teiste õpeainete õpetamisest kasu on. Nõnda arwan ma, et rahwas ei waata üldharidusliste koolide peale mitte üldharidulisest seisukohast, waid praktilisest seisukohast. Ja see on lihtsalt seleta-

taw. Wene aja kooli korraldus oli niisugune, et intelligent elukutse ehk paremad sissetulekud said need, kes ülikooli olid läbi teinud. Ülikooli astuda võisid need, kes üldhariduslise keskkooli lõpetanud. Sellepärast olid Wene ajal ja ka nüüd meie ajal lugu peetud kommerts-koolid, mis nimeliselt tahawad olla kutsekoolid, sisuliselt aga on üldhariduslised koolid, kust pääseb kõrgematesse kutsekoolidesse ja ülikooli. Sellepärast rahwas praegu hindab veel suurel määral üldhariduslisi kooli. Kutsekoolid saawad alles lähemal ajal rahwale tuttawaks, kes neid siis ka hindama hakkab. Selles asjas, nagu kuulda, on ministereium samme astunud, mida kõigiti kiita tuleb. Meil on wist käesolewas eelarwes wiie kutsekooli jaoks summad üles wõetud, nõnda, et lähematel aastatel, kus rahwas nende puhtkutseliste koolidega tutwuneb, ta neist tegelikult lugu pidama hakkab.

Eelmiste waidluste ajal juhiti ühe kõneleja poolt erilist tähelepanu meie erakoolide peale. Nagu teada, olid juba Wene ajal erakoolid ainukesed, kus Eesti isamaalsust wõimalikult kaswatati, kus oli sisse seatud Eesti keel ja Eesti kirjanduslugu. Mujal seda ei olnud, wast ehk mõni wäike erand maha arwatud. Erakoolid ei olnud sel ajal mingisuguse wäljawalitud klassi koolid, poliitilisest ja ka sotsiaalsest seisukohast waadates. Neis koolides õppisid sel ajal rohkem waesemate inimeste lapsed, kui rikaste omad. Seda wõime ütelda kauemat aega püsiwa Tartu poeglaste keskkooli ja Tartu eestikeelse tütarlaste keskkooli kohta. Kui minewikus erakoolide kohta ei wõi ütelda; et nad mingisuguse rahalise aristokraatia wõi poliitilise rühma koolid on olnud, siis julgen ma ka praegusel ajal, kus riikliku abiandmise küsimus neile koolidele päewakorral on, kinnitada, et need koolid ei ole mingil kombel rikkama klassi koolid selle peale waatamata, et mõnes neist, nagu siin ette toodi, õperaha, wõrreldes riigi koolidega, kaunis kõrge on. Ma wõin tõendada kindlate andmete põhjal, et neis koolides õpib määratu suur enamus töötawa klassi, käsitöölise, kaupmeeste ja teiste lapsi. See on sotsiaalselt. Poliitiliselt wõin kinnitada, et neis koolides õpib põllumeeste, kristlaste ja ka kõige äärmisemate pahempoolsete lapsi, kelle isad põgenema on sunnitud. Lapsed õpiwad edasi ja tihti wõib nende õpilaste kohta wäga kiitwaid otsuseid anda. Nõnda ei wõi poliitiliselt ega sotsiaalselt ütelda,

et erakoolid oleks isesuguse tüübi omandanud, mis wõimaldab neisse pääseda ainult walitud isikutel. Miks neis koolides õperaha kõrge on, see on wäga arusaadaw. Kui meie wõtame riigi koolide kohta kroonult saadud summad ja koolirahast saadud summad ning jagame õpilaste peale ära, siis näeme, et riigi koolis läheb õpilane palju rohkem maksma, kui erakoolis. See ei räägi mitte erakooli kasuks, sest heas koolis läheb õpilane alati palju maksma. Mis eriti Tallinnasse puutub, siis wõin ma ütelda, et Tallinna erakeskkoolides ei wõeta kallinat õperaha, kui linna poolt ülewalpeetawais awalikkudes keskkoolides. Wõib olla, et kusagil wõetakse, kuid mina seda ei tea. Õperaha maksimum Tallinna linna awalikkudes koolides on 3.000—4.000 marka, missugusest summast ka erakoolide õpemaks üle ei lähe.

Edasi tahan ühe nähtuse peale tähelepanu pöörda. Kahtlemata peawad kõik tunnistama, kõige agaramad uue kooli poolehoidjad ja ka tasa ja targu astuwad koolitegelased, et meie kool on alles teoreetiliselt saamise ajajärgus. Kuigi ma ühtluskooli poolehoidja olen, tunnistan ma ühtluskooli kõrwal veel teist kooli tüüpi, milleni Eesti kool kord ehk edeneb. Ühtluskool ei ole mitte ainuke õndsakstegew kooli tüüp. Tema kõrwal wõiwad olla veel teised tüübid, kus hakatakse mõne aine õpetusega palju alamalt peale, kui ühtluskool seda lubab. Mina mõtlen nimelt, et meil peaks tekkima üks klassikaline kool. Ma ei usu mitte, et Eesti rahwal sarnast kooli tarwis ei ole, sest terwe maailm tunnistab veel klassika haridust. Kui meie seda silmas peame, et meie kool praegu veel saamise ajajärgus on, siis ei ole mingil kombel halb, kui selle kooli tüübi kõrwal veel üks teine tüüp töötab, mis palju wabamalt peaks wõima õpeaineid käsitada ja oma programmi korraldada, kui ühtluskool. Wõib olla wõib see koolitüüp ühtluskoolile mõnes asjas koguni eelsammujaks saada. Nii wõiks erakool sel ajajärgul, kus meie kool üldse wälja kujunenud ei ole, heaks korrektiiviks olla. Haridusministeeriumi erakoolide poliitika kohta wõib seda soowi awaldada, et siin lastaks maksma panna wõimalikult suur wabaduse printsiipt, sellepärast et ainult siis erakool wõib ennast nii kujundada, et ta ühtluskoolile mõnes suhtes, wõib olla, wõib eeskujuks saada.

Haridusministeeriumi eelarwe juurde tagasi minnes, juhiksin ma tähelepanu ühe

asja peale. Eelarwes oli ette nähtud summa riiklise kunstimüuseumi jaoks. Nüüd on see summa maha kustutatud. Ma awaldan selle kohta äärmist kahetsust. Meie rahwa haridust ei saa mitte mõista ainult sellest seisukohast, kui palju on tal teadmisi matemaatika või loodusteaduse alal, waid lõpmata suur tähtsus on siin inimeste tunnete arenemisel. Meil ei ole mitte midagi selleks tehtud, et inimeste esteetilist kaswatust tõsta. Kui Leedu õpetajad siin käisid, siis ei olnud meil neile midagi näidata. Kõige rohkem oli see, et wõisime Eesti kirjanduse seltsi paluda, et prowintsiaal muuseumi näha saaks. Meie praegune muuseum, mis asub Kadrioru lossis, on sarnane, et teda kunsti suhtes palju arwesse ei saa wõtta. Kunsti osa ei ole seal õieti olemaski, sest üht wäikest toakest, kus kadunud Köhler'i ja Wabbe maalid kõrwti pandud, on piinlik selleks nimetada. Minu arwates on kunsti rahwale kättesaadawamaks tegemisel ka poliitiline mõte. Sest tihti peale tulewad meie riigi pealinna ka wõõrad ja meil ei ole neile absoluut midagi näidata, peale mõnede etnograafiliste kogude, mida ma kõrgelt hindama pean. See on väga kurb ja minu arwates oleks väga tähtis, kui haridusministeerium katsuks seda läbi wiia, et ta maalide ja muude kunsti toodete ostmise peale suuremaid summasid määraks, ja ostetud kunstiasjad esitsa kui mitte selleks sissesetatud majasse, siis vähemalt selleks sissesetatud teatud ruumi ära mahutaks. Pärastpoole, kui juba rahasummasid jätkub, wõiks juba sellekohast muuseumimaja ehitada.

Need olid need küsimused, mida tahtsin eelarwe puhul ette kanda. Ma ei tahtnud siin mitte rühma seisukohalt programmilise kõnega esineda, sest et eelarwe arutamise puhul programmiliselt palju on räägitud ja kõiksugu asju ette toodud.

Lõpuks pean mina kohaseks omast isiklisest seisukohast nimetada, et mina haridusministeeriumi tööd positiivseks loen. Haridusministeeriumi töö wiib tingimata kooli terwendamise poole, aga mitte kooli lõhkumisele.

J. Lattik (kristl.): Wäga austatud Riigikogu liikmed! Kui meie eelarwe-osadele, mida siin on arutatud, nimesid tahaksime anda, siis saaksime väga kirju nimede kogu. Meil on eelarwe-osad olnud, mis wõib tormilisteks nimetada,

siis on niisuguseid olemas, mis väga waiksed on, millede arutamise ajal tõusewad ja langewad käed. Seda eelarwe-osa mis meil praegu käsitamisel on, nimetaksin mina närwiliseks, sest et tema juures väga palju räägitakse. On ju hariliseks nähtuseks, et närwilised inimesed palju räägiwad. Selle eelarwe-osa juures on mitmelt poolt tõsiseid arwustusi ja väga tõsiseid arupärimisi tehtud ja seda arusaadawalt kõik selle pärast, et ta puudutab meie seltskonda, meie laste kaswatajaid, puudutab meie õpilasi ja peale selle weel walitsust. Et wahekord meie kooli ja kodu wahel mitte hea ei ole, sellest on wist ka tekkinud kõik see närwilikkus, mis selle eelarwe juures nähtawale tuleb. Ühelt poolt on muidugi ka haridusministrile etteheiteid tehtud ja põhjusi tema juurest otsitud. Esimesel lugemisel julgesin pikemalt selle juures peatada, kus minu arwamise järele peapõhjus peitub, miks meie kodu ja kooli wahekord halb on. Ma ei hakka täna selle üle enam kõnelda, waid tahan ainult peatada üksikute haridusministeeriumi eelarwe-osade juures ja wastata etteheidete peale, mis minule isikliselt tehtud minu esimese kõne tagajärjel.

Ühelt poolt heidetakse haridusministrile ette, et koolides ristiusu waim walitseda. Wäga austatud Riigikogu liikmed, meie teame väga hästi, kuipalju meie koolioludes ristiusu waimul luba on liikuda. Peab ütleva, et seda ei ole. Seda heidetakse haridusministrile wist küll peajasjalikult sellepärast ette, et inimestel hirm on tekkinud, et ristiusu waim wõib wälja kutsutud saada. Inimestel tekib nõudmine selle järele, et mingisugust pääseteed enesele leida. Härra Annusson tõi oma kõnes ette ja härra Luiga hüüdis mulle wahela, et mina olla selle poolt, et koolides wõimalikult rohkem usuõpetust oleks. Mina juba tähendasin, et mina ei loe mitte usuõpetust selleks „Uniwersalmittel“-iks, mis kõik haiged terweks teeb. Mina ei loe mitte usuõpetust ainukeseks abinõuks, mis meie noorsugu parandab, waid ma olen seda tähendanud, et usu allikas on lihtsalt nii suur, et seal väga palju otsijaid leidub. Nii kaua, kui teie seda allikat kinni surute, ja kui teie ei luba mitte meie lastele usulist haridust, siis leiate igalpool wäärnähtusi, siis kaswab äärmus. Haridusminister seisab risttule all, mitte üksinda pahempoolsete poolt, waid ka teiste poolt. Ühelt poolt peab tema wõitlema, et koolides

mitte täiesti äärmuse waim wõidule ei pääseks, nimelt peab ta wõitlema kommunismuse wastu, teiselt poolt peab haridusminister wõitlema ristiusu äärmuste wastu, kes laulutundi ei lähe, sellepärast, et see ilmalik asi olla. Kui sellel alal inimesi ei juhata haritud kooliõpetajad, siis wõib meil usu alal äärmiste kalduwustega nähtusi ilmsiks tulla. Inimesed hakkawad alg jõuga usulisi asju uurima ja ei leia selles mõttes mitte rahu.

Haridusministrile heidetakse ka ette, et tema ei ole mitte uute koolimajade kawadega esinenud, kuidas uusi koolimaju juurde saada. Lugupeetud rahwaasadikud! Seda inimest wist ei olegi, kellele ilusad kooliruumid mitte ei meeldiks ja ühtlasi on ka teada, et koolimajade juurdeehitamine ei olene mitte haridusministrist, waid kogu walitsusest. See on ka meie enda süü. Ma tean näituseks, kuidas praegu Wiljandi seltskond jõupingutusi teeb näitemängude ja loteriide abil, et uue koolimaja jaoks, kuhu tahetakse keskkooli paigutada, rahasummasid koguda. Lootused riigilt laenu saada on ka ilmaasjata. Laenu pärast oleme käinud rääkimas ja oleme wastuseks saanud, et meie koolimaja weel üks parematest olla. Need, kes just suurte käeliguustega siin esinewad ja ütlewad, et on tarwis uusi koolimaju juurde ehitada, need saaksid tingimata ka siis, kui meie tuleksime miljardiliste summadega, eelarwe wastu hääletama.

Üksikute eelarwe-osade juures peatades, puutub mulle iseäranis üks osa silma ja nimelt see, mis toetussummadesse puutub. Toetussummat, mis on määratud meie lastekirjanduse ja klassikaliste tööde tõlkimiseks, on kärbitud. Ma leian, et see üks suurematest puudustest on, mis meil praegu üldiselt walitsemas on. Kes wäikeste laste kaswatamisega tegemist teeb, see teab wäga hästi, et meil midagi ei ole, mida lastele lugemiseks wõiks anda. Mis meil on, seda on wähe. Meie lastekirjandus on alles nii wäike, nii algastmel, kui ei kusagil mujal. Teistes riikides on nii palju raamatuid ilmunud igal ajal ja igast seisukohast: poliitilisest, usulisest, teaduslisest ja kaswatuslisest. Neil on just laste hinge kohaselt suur kirjandus olemas. Ka meie peaksime selle ala peale rohkem rõhku panema. Teiſest küljest on meil wõõrad klassikerid täiesti otsas, see tähendab wõõraste klassikeride tõlked, kui neid mõni üksik oli. Need tõlked oleks wäga tarwilikud, sest algus-

keeles, näituseks Saksa keeles, ei oskagi neid paljud lugeda. Eelarwes on klassikaliste tööde tõlkimiseks määratud summad tublisti kärbitud. Julgen esineda Riigikogule soowiawaldusega, et meil tuleks eelarwes suurem summa määrata meie lastekirjanduse ala tõstmiseks ja klassikaliste tõlgete soetamiseks. Hädatarwilik oleks see meie kooliõpetajatele, kelle wõõrakeele mõistmine sagedasti puudulik. Teiseks tahaksin kõnelda neist toetussummadest, mis on määratud meie kunstiosakondadele. Siin oleks nimelt tarwilik suurem summa määrata meie piiriäärsetele osakondadele, nende teatritele ja seltsidele. Piiriäärsetes maakohdades on palju purustustööd tehtud, näituseks Narwas, kus inimesed peawad sagedasti wundamendist peale ehitama hakkama, et jälle seda kätte saada, mis lõhutud. Summade wäljajagamine peaks nii kujunema, et suuremad summad piiriäärsetele osadele antakse. Kolmandaks tuleks toetussummasid määrata Tartu ülikoolile ja instituutidele ja teadusliste osadele, näituseks põllumajandus fakulteedile, keemia osakonnale ja nõnda edasi. Professorid kaebawad kõik, et nad oma wäikese palga juures tarwilikka raamatuid muretseda ei saa. Teadagi ei saa neid haridustegelasi sundida, et nad oma wäikesest palgast kallid raamatuid ostma peaks. Sellega sunnitakse neid tööpõllult lahkuma, mis wäga õnnetult lõppeda wõiks. Uute fakulteedide asutamise juures oleks esimene tingimine, et tema juurde tubli biblioteek asutatakse kirjawaraga, kust ülikooli õpetajad saaksid endid wärskendada ja teadmisi koguda. Lõpuks peatan weel ühe summa juures, mis meie kooliõpetajate häälekandjale, nimelt, „Kaswatus'ele“ on määratud. Lugupeetud rahwaesitajad, ma ei tee seda mitte sellepärast, et oma kätt selle toetussumma wastu üles tõsta, kuid sellepärast, et näidata, kas see ajakiri wastaw on nendele nõuetele, mida meie riik toetama peab. Selle küsimuse juures on ka paras koht wastata nende etteheidete peale, mis mulle tehtud.

Teie, lugupeetud rahwaesitajad, kuulsite härra rahwaasadik Annusson'i kõnet. Selles kõnes oli suurem osa otse mulle pühendatud. Muidugi ei saa ma kõige selle peale siin wastata, sest see wiiks liiga pikale, kuid ma pean siiski üksikute wäärnähtuste peale teie tähelepanu juhtima. Ikka on see nii, kui pahemalt poolt mulle wastu waieldakse ja kui midagi

wastu waielda ei ole, siis tuletatakse lihtsalt minu elukutset meelde, nimetatakse mind pastoriks ehk papiks jne. See on jõuetuse ja nõrkuse tundemärk, mis oma naha päästmiseks ette wõetakse. Kui meie poisikesest peast maadlesime ehk teisega tülli läksime ja kui enam midagi ära teha ei saanud, siis ütles üks poiss teisele: „Sinu isa on Andres.“ See pidi kõige suurem haawamine olema. Ma ütlen teile, lugupeetud rahwasaadikud, et ma seda omale suureks auks pean igalpool Eesti protestandi kiriku esitajaks olla. Kas teie mind papiks, kirikhärraks ehk pastoriks nimetate, on mul ükskõik. Nime järele käiwad teised ja otsiwad omale alati uusi nimesid. Wahest kutsutakse ette tuua, kui palju ma palka saan ja tuuakse ette piiblist kui palju preestrid palka said. Meil ei ole siin praegu mitte preestrite eelarwe arutusel. Ma ütlen, et teie ennast ainult armetult lööte, kui hakkate preestrite palkasid arutama. Härra Annusson wõttis koguni piibli appi. Ma rõõmustan väga, et härra Annusson ka piiblit loeb, kuid ma hoiatan teda, et ta oma teadmistega ja piiblisalvidega opereerima ei hakkaks. Ma tunnen ka piiblit, ehk ma teda küll taskus ei kannan, kuid tean peast. Keegi, suurem kui Samuel, kellest härra Annusson rääkis, ütles kord rahwaopetajate kohta: „Teie teatawate madude sugu, kes päästab teid tulewase wiha eest.“ (W a h e l h ü ü d e d. Rkl. Annusson hüüab midagi wahela. Tormiline naer.) Ma hoiatan weel kord Teid piiblit appi wõtmast, kukute sisse. Ma tuletan weel kord seda meelde, mis ma eelmises kõnes seletasin, et pilt oleks selgem. Süüdistasin meie kooliõpetajate organisatsiooni selles, et tema teatawas mõttes poliitikat ajab ja et ta on aidanud meil kultuweerida koolipoisi kultust, et ta kooliõpetajaid teatawas mõttes koolipoisi alla on painutanud. Härra Annusson ütles, ta olla minu stenogrammidest leidnud, et Wiljandi laadal mehed hobustega wõidu hirnunud ja Wiljandi on teatawasti minu kogudusest. Väga kahju, et ta minu stenogramme lõpuni ei lugenud, siis oleks ta näinud, et ma neid sõnu sootu teise asja juures tarwitasin, kuid mina tõendasin, kuidas wiin meil laastamise tööd teeb. Wiinast kõnelesin. Laadal, kus hirmsasti joodi, ei olnud ka minu kogudus ükski. Sellega on härra Annusson minuga arwatawasti ühes nõus, et wiin see halb asi on, mis inimesi hirnuma pa-

neb. Härra Annusson opereeris siin weel ja katsus asja nii seletada, nagu oleks ma süüdi kooliõpilaste peale weeretanud. Ma ei ole seda teinud, waid weeretasin süü kooliõpetaja peale. Nüüd läheksin weel edasi ja tahaks weel alla kriipsutada, nagu teie ütlete ehk alla tõmmata, nagu mina ütlen ja näidata „Kaswatuse“ abil, missugune leht on kooliõpetajate liidu häälekandja, et mul täieline õigus oli kooliõpetajate liitu süüdistada. Härra Wain heitis mulle ette, et ma „Kaswatust“ hästi ei tundwat, siis wõin ma nüüd öelda, et ma olen hoolega „Kaswatust“ lugenud, terwelt 3 aasta-käiku läbi waadanud, kui raske see minule ka oli. Nii wõin ma siis sellega täiesti opereerida, nagu mõni teine mees mõne teise ainega, mida ta vähem tunneb. Mis nüüd sellesse puutub, et ma siin kooliõpetajate liitu süüdistanud olen, siis ei wõta ma oma süüdistusest midagi tagasi. Ma teeksin seda heameelega, kui mulle näidatakse, et ma eksinud olen.

Ma pean ütleva, et see kaitse, mis ankeedi näol kooliõpetajate korporatsioonile ette toodi, kasuks ei olnud. Ankeet on üks väga küsitaw asi, nii ütelda, mitte kaheteraga, waid kolmeteraga mõök. Ma olen suure huwitusega alati lugenud kõiki kirjandust ankeedi kohta, olen ise ka ankeeta toime pannud. Ma lugesin ka ühest ankeedist, mis tehti kord Saksamaal Breemenis, kus väikeste laste käest küsiti, mis nad Jumalast ja usust arwawad. Ma lugesin ka ühest väga imelikust juhtumisest, kus keegi kooliõpetaja lastele küsimise ette pani: „Keda sa kõige rohkem armastad?“ Nende laste hulgas oli ka üks väikene juudipoiss, kes wastas: „Mina armastan Jeesust Kristust kõige rohkem“, sest tema teadis väga hästi, kus orus need wähjad olemas on, keda kooliõpetaja tahtis kätte saada. Kui nüüd seda kaitseks ette tuuakse, et 34% lastest tahawad kooliõpetajateks saada, siis ei wõi seda kuidagi kaitseks lugeda. (J. Annusson (töer.): Need olid noored mehed. J. Kana (töer.): Ega siis väikestest lastest juttu ei olnud. Teie ei kuulnud hästi.) Ma kuulasin väga hoolega iseäranis härra Annussoni kõnet, ma ei seganud kõnelejat sugugi. (J. Kana (töer.): Terwe aeg hüüdsite wahela.) Kuulge, kui Teie suu midu kinni ei seisa, siis pidage teda kinni. (Naer.) Ma küsisin ainult, kas minu kohta weel midagi tuleb. Niisuguse

ankeediga ikkagi oma waadet põhjendada ei saa. Ma küsisin näituseks ka ühe poisikese käest, kes oli kirjutanud, et ta tahab kooliõpetajaks saada, mispärast ta seda tahab. Poisikene vastas: „Sellepärast, et see kõige kergem elu on.“ Ma tean ka üht poisikest, kes tahtis Koidula'ks saada. No, mina nüüd küll ei tea, kuidas poisikesest Koidula võib saada. Niisuguse ankeediga meie, lugupeetud rahwasaadikud, küll suurt kätte ei saa. Ma tahan nüüd näidata, et mul siiski õigus oli ütelda, et meie kooliõpetajate korporatsioon, — mitte Eesti kooliõpetajad, — kui mul ka 10 korda seletatakse, et kooliõpetaja on liidus, siis ma ikka selle sisse ei usu, sest liidus on palju kooliõpetajaid, kel niisama vähe usku selle liidu sisse on, kui mul, waid teistel põhjustel liidu liikmed on, et meie kooliõpetajate korporatsioon mitte oma kõrgusel ei seisa. Liidu juhatus on algusest peale püüdnud ja tahtnud alati pahempoolne olla. Kes „Kaswatus“ loeb, sel paistab kohe silma, et siin sõditakse ristiusu wastu kõige tulisemal wiisil. Mul ei ole nüüd selge, mispärast Wabariigi Walitsus peab niisugust ajakirja toetama, mis otse ristiusu wastu käib. (Wahelhüüded: Näifused?) Otsekohe, kui teie tahate. Kui walitsus tahab teha, siis võib ta selleks mõnele poliitilisele päewalehele toetussummad anda, kus anderikkad ajakirjanikud on, kes seda paremini oskawad teha. „Kaswatus'es“ võib aga igas numbris näitusi leida, kui wihaselt seal ristiusu wastu wõideldakse. (E. Martinson (sd.): Teie loete tähti, otsige waimu!) Waimu sellest lehest otsida on asjata, seda siin ei ole. Wõtame näituseks kirjatükk „Sihilikkus“, ma ei mäleta, mis numbris see oli, seal kujutakse protestantismust niiviisi, nagu ma ühestki raamatust ei ole leidnud. Ehk wõtame jälle kirjatüki, kus keegi härra A. Ö. on kirjutanud: „Kus on Eesti politsei, kes koolist neid wälja ajaks, kes seal usuõpetust tahawad maksuma panna.“ Kujutage nüüd enesele ette, et ma pean selle lehe eest raha maksuma, et seda lehte ülewal pidada, sellepärast, et ta usuõpetust wihkab. See on minu arwates absurdum. Kui teie tahate, et „Kaswatus“ peab usuõpetuse wastu wõitlema, mispärast siis teised kaasa peawad maksuma. Meid on ikka palju rohkem, kes usuõpetust nõuawad. Miks peawad siis 500 inimest riigi kulul selle wastu wõitlema? Teie ehk arwate, et see teie

wahekorda rahwaga parandab? Mitte põrmugi. Oleks teil kaswatusline leht, ma ei räägiks sugugi selle wastu, hääletaksin kas wõi kahe käega selle poolt, et seda riigi rahaga toetatakse, aga see leht teie wahekorda rahwaga ei paranda. (J. Annusson (töer.): Wõtke wae waks läbi lugeda.) Ma olen kolm aastakäiku läbi lugenud, rohkem ei ole teda ilmunud. Ma olen siin sinate juttudega numbrid alla tõmmanud. (Wahelhüüded: Tooge näitusi!) Ma tean, et teie usumehed ei ole. Kas Teie, härra Piiskar, seda salgate, et seal üks kirjanik ütles: „Kus on wabariigi politsei, kes usuõpetajaid wälja ajaks?“ (Wahelhüüded: Keda wälja?) Usuõpetust. Ma loen teile ette, kui tahate. (J. Piiskar (is.): Palume.) Ma loen nii kui nii ette, ilma Teie palweta. (Naer.) „Kaswatus“ Märts, 1920 aastal on Annusson'i kirjutus usuõpetuse wastu, ja siis aprill 1920 a., mai 1920 a. ütlewad Järwamaa kooliõpetajad, — härra Kana on wist Järwamaalt, kui ma ei eksi — et „Kaswatus'e“ sisu on tõesti aher. (Wahelhüüded: Aga politsei?) Politsei, see kirjatükk on detsember, wist nowember 1921 a. „Kus on meie ilmalik kool“ (J. Piiskar (is.): Kus see politsei on?) Tuleb, tuleb. (E. Martinson (sd.): Ei ole nowember 1921 a. J. Piiskar (is.): Ehk otsite piiblist.) Piibel on mul peas, härra Piiskar. (J. Piiskar (is.): Ega need faktid nii kerged ole.) Seda oli kirjutanud üks härra A. Ö. (Wahelhüüded: Mis Teie aega ilmaaegu raiskate!) Wõib olla, oli ta mõnes teises numbris. Härra Annusson ka tõendab, et see seal on olemas. Üks A. Ö. on alla kirjutanud, ehk aitab teile sellest. Mulle öeldi, tema nimi olla Öunapuu, kas see õige on, ei tea ma. Ta tuletab meelde, kuidas Prantsusmaal seda tehti ja küsib: „Kus on Eesti wabariigi politsei, kes walmis on sedasama tege-ma: koolist neid wälja ajama, kes usuõpetust sinna sisse tuua tahawad, ehk kui neid küll selle juures mustusega tõrwaitakse.“ Ehk teil aitab sellest? (Wahelhüüded: Mis numbris see oli?) See on „Kaswatus“ wist nr. 24, 1921 a. (Wahelhüüded: Ei ole.) Ega teie ometi ei salga, et ta olemas on. Edasi ma süüdistasin meie lastekaswatajaid, et nad koolipoiste kultust toetawad. (Hüütakse wahela.) Härra Annusson tõendas seda, et ajakirjas „Kaswatus'es“ on

olemas kirjatükk „Kus on ilmalik kool?“ ja minul on see lause sõnasõnalt meeles ja ma loen ta teile veel kord ette: „et kus on Eesti wabariigi politsei, kes on walmis seda ka siis tegema — see tähendab, usuõpetust koolist wälja wiskama, — kui teda mustusega üle tõrwatakse.“ Nüüd ehk aitab teile.

Teie süüdistus oli see, mis meie kooli korra ja koolipoiis kultuse kohta käis. Lugupeetud rahwasaadikud, meie kuulsime täna härra Annusson'i kõnet, ta arwustas haridusministeeriumi ja tegi selgeks, et see kõige paha ja kurja juur on.

Nüüd on siin „Kaswatus'e“ nr. 10, 3. aastakäik mai 1921 a., siin kirjutatakse „Wana ja uus kooli distsipliin“. Siin wõrreldakse wana kooli nüüdse kooliga, seatakse üles koolmeistrite ajajärk, siis kooliõpetajate ajajärk ja wiimaks muidugi õpetajate ajajärk. Selles kirjatükis näidatakse, kuidas wanas kooli teataw distsipliin oli ja kuidas uues koolis lapsed kõik teha woiwad, mis nad tahawad. Tean, et wäljamaal niisuguseid katseid on tehtud. Nüüd tahetakse siin juhtkirjas näidata, et lapsed woiwad teha, mis nad tahawad, woiwad ilma luba küsimata klassist wälja minna ja minnakse isegi nii kaugele, et öeldakse, Ameerikas olla klassides tahwliid seinale pandud, kuhu kooliõpilased woiwad kirjutada, mis nad tahawad. Meil aga ei lubatawat lastele tahwli peale kirjutada ja lapsed olla sellepärast sunnitud kullakambrisse minema. Siin on nii kirjutatud: „Kõige mõõduandwam koolimaja wälimuses on wälik, see on, kullakamber, mis on kujunenud psühholoogiliseks laboratooriumiks, ainult selle tõttu, et seal laps warjamatalt wõis seda kirjutada, mis ta hing tundis.“ Lugupeetud rahwaesitajad, seda kirjutab „Kaswatus“ ja riigi kulul. Kui nüüd poisile mitte ei lubata wäljakäigukohale kirjutada ja pannakse talle selleks tahwliid ülesse, et ta wõib kirjutada, mis ta tahab, siis ta kirjutab kaks korda sinna peale, et kooliõpetaja, kes seda lubab, on rätsep. See on nii kindel, kui kuld. (N a e r.)

Edasi loeks ma ette seda, kuidas „Kaswatus“ wõitleb õieti selle wastu, mis tema silmas parempoolne on. Igas kohas paistab wälja, et parempoolne parlament ei ole õigust teinud, et parempoolne parlament ei ole seadust wastu wõtnud, waid et kooliõpetajate liit on

see, kes kõike seda teeb. Mina, lugupeetud rahwasaadikud, näeks meie kooliõpetajat niisugusena, et tema tõepoolset wõiks uskuda oma majanduslise iseseiswuse eest hoolitsemise parlamendi kätte, ja mitte ise seda ei hakkaks tegema. Ja kui nemad seda niisugusel kujul ise hakkawad tegema, nagu ma ennegi oma kõnes näitasin, ja kui „Kaswatus'e“ toimetaja „Kaswatus'e“ 3. aastakäigus nowembril 1921 a. „Maakonna liidu nõukogu kooli küsimust lahendamaks“ nii pilkawal ja põlgawal toonil nõukogu liigest, kui „Mogri-Märtidest“ kõneleb, et nad mitte ei pääseks meie parlamenti kuud tõrwama, siis ei paranda see jällegi wahekorda kodu ja kooli wahel. Seda kirjutab „Kaswatus“ ja ainult sellepärast, et maakonna liidu nõukogu katsus kooliõpetajate palkasid kärpida ja tundide arwu tõsta. Ütelge, kas on niisugune wõitluse wiis õiglane, kas teeb see wahekorda kodu ja kooli wahel paremaks?

Siis kirjutab „Kaswatus“ veel meie Riigiwanemast, et Riigiwanemal on 35-toaline korter, ja et selle mööbli muretsemiseks kulutati kaugelt üle 10 miljoni marga, et ei ole veel otsa näha neil kuludel, kuna ikka ja jälle uusi krediite nõutakse, ja et teenijate personaali, uksehoidjate, toapoiste, kutsarite, autojuhtide, kojameeste ja teiste ülespidamine läheb hirmsasti maksma, et elekter üksi läheb $\frac{1}{2}$ miljoni maksma. Siis on veel ära seletatud wälisministri weinikeldrid, millele alles hiljuti riigi poolt lisa oli nõutud. No ütelge nüüd, lugupeetud rahwaesitajad, kas tõstab see kooliõpetaja prestiihi rahwa seas? Mina saan aru, et lastekaswatajad ajakirjas, mis riigi kulul wälja antakse, ei tohi niisuguseid asju mitte kirjutada. Kui meie lapsed seda loewad, kelle wastu nad siis veel aukartust tunnawad? Meie Riigiwanem saab sandipalka. Kui keegi tahab ärimeheks hakata, siis teenib ta seda ühe päewaga, ja õnneks on meil käputäis haritud inimesi, kes veel walitsuse eesotsas püsiwad. Kui seda lapsele ette seletatakse, et wälisministril wiinakelder on... (J. Piiskar (is.): Kas talsiis ei ole?) Minu teada Eesti wälisminister ei joo. Kui tal wiinakelder olemas on, siis on seda teiste jaoks, kus ta wahest ka teie esitajaid wastu wõtab. (N a e r.) Ütelge, kelle peale näitate teie lastele, mida nad peawad tegema, keda nemad peawad respekterima? Ma saaks aru, kui teisel teel oma huwide eest wõidel-

dakse, ilma poliitikat ajamata. Kui Teie, härra Piiskar, riigi eesotsas seisaksite ja Eesti riiki tunnistaksite, mina ei lubaks oma pojale Teie kohta seda kirjutada, mis „Kaswatuses“ peaministri kirjutatud on. Mina ei tea, kas Riigiwanemal on 35 tuba, kuupalju tal on autojuhte, sest siin on kõik pluralis-majestatis, mina ei tea ka, palju weinikeldrid välisministril olemas on, ja mina ei saa aru, kuidas võib maakonna liidu esitajatest, kui „Mogri-Märtidest“ kõneleda, — sellest ei saa mina aru. Ja ma tuletan meelde, et kui praegune haridusminister ametisse astus, et siis ei olnud kooliõpetajate liidul muud teha, kui wõlitas liidu juhatus tarwilisel korral äärmisi abinõusid tarwitusele wõtma, kui liidu kongressi poolt wastuwõetud otsuseid tahetakse tühjaks teha. Ma küsin, kas on see poliitika, wõi mitte? See on ometi kindlasti poliitika.

Nii teie näete, lugupeetud rahwaesitajad, et mina ei ole oma seletusi mitte tuule peale rajanud ja kõige suurem fakt, mis minu poolt räägib, on ikkagi weel tegelik elu. Ei saa nii parandada wahekorda ei kooliõpetajate ega kodu wahel, nagu teie seda olete teinud. Halb wahekord, teie loodud, see on kõige suurem trump, mis teie vastu olemas. Süüdistage keda tahate, aga peapõhjus seisab ikka selles, et kooliõpetajate korporatsioon poliitikat ajab, koolilaste kultust kaswatab, süüdistab walitsust, parlamenti, maakonna esitajaid ja teisi; ka endisi lastekaswatajaid. See Eesti wana koolmeister, kelle jaoks teil pilget ei puudu, töötas kümme korda raskemates oludes, kui teie, sai kümme korda närusemat palka, aga tal oli sagedasti kümme korda rohkem selgroogu, kui teil. See oli Eesti kooliõpetaja, kes Wene ajal oma selgroo sirgelt hoidis. Kui teie ainult nime muutmiselega tahate paremaks saada, siis peate teie küll uuesti nime muutma hakkama, see praegune nimi ei päästnud teid ja seda tarwitatakse hanijalgades — ei päästa ka uus nimi mitte, mida teie wististi wõtate. Kooliõpetajate korporatsioon peab uuesti sündima ja tundma, et see on eestlase laps, keda ta õpetab, et ta ise Eesti kooliõpetaja on. Sellel on hindamata wäärtus, kui ma tean, et mu last Eesti kooliõpetaja õpetab, et mul tarwis ei ole kooliõpetajat koju wõtta, kes last järele aitab. Ma ei ole teile kunagi seletanud, et usuõpetus ainukene radikaalne abinõu on, mis meie kooli päästab, ma olen seda ütelnud, et ta aitab lastel usu-

allikalt juua elujõudu ja julgust. Pange teie oma moraal ja õpetage ja näidake, et endine puudulik on. Mina ei räägiks sõnagi. Kuid ma tean, et teie ühtki teist moraali ristiusu moraali vastu panna ei wõi, olgu siis teie oma moraal. Mina ei ole rääkinud kooliõpetajate organiseerimise vastu, ei tee seda kunagi. Ma olin ise Wiljandis kooliõpetajate liidu esimees raskematel aegadel. (J. Piiskar (is.): Teame küll, mis Teie seal tegite.) Minu tegewus, härra Piiskar, ei ole kunagi päewawalgust kartnud, küll kardab aga Teie oma seda mõnikord. (J. Piiskar (is.): Teie matsite liidu maha.) Mina ei ole seda liitu mitte maha matnud, aga praeguse liidu matuse sisse usun ma kindlasti ja tean, et ma need peied ka ära pean. Ma tahaksin, et Eesti kooliõpetajate liit oleks koht, mis kooliõpetajale koduks oleks, et kooliõpetaja laste ees ei roomaks, et poliitikamehed koolidest kaoks. Ja kui kristlik haridusminister oma erakonna poliitika kooli tahaks wiia, siis olen ma kindlasti ka selle vastu. Haridusministri korralduste pahe seisab selles, et ta on tahtnud poliitikat koolides paraliseerida, tema vastu on deklareerinud. Tahan näha kooliõpetajate liitu sarnasena, et selle liidu liikmed wõiksid kõik meie kooliõpetajad olla, aga mitte ükski need ei juhi, kes pahempoolsed peawad olema ehk kellel seda olude sunnil tarwis, et liit oleks, nagu juba ütlesin, kooliõpetajale koduks, kus on hea olla, niisuguse liidu sisse usun mina.

Ma lõpetan sellega, et meelde tuletan, mis läinud nädalal Preisi haridusminister ütles oma kõnes Martin Lutheri mälestuspühal Würtenbergis, ma ei tea mitte kui kõrge haridusega see härra on, aga igatahes on ta wist ka kooliõpetaja olnud ja ei ole ka wast mitte parempoolsete hulgast. Ta ütles: Saksa rahwa käest on palju wõetud, aga ühte asja ei anna Saksa rahwas mitte käest, see on piibel, Saksa rahwas ei anna piiblit koolist. Seda julges ütelda Preisi haridusminister ja mina julgen seda ütelda siin. Mina tean, et selles raamatus siiski warandusi olemas on, mis meie lastele kasu toowad, seda peate ka teie ise tunnistama. Selle peate teie kooli jätma, kui teie kooli tahate koduks teha ja seda tahan ma näha ja seda saan ka ma näha.

J. Kana (tõer.): Austatud rahwasaadikud! Kui meie neid kõnesid siin tähele

paneme, siis peame kahjuks ütleva, et mõnelt poolt meie kooli ümber poliitikat tehakse ja pealegi väga omapärast poliitikat. Kahjuks pean ma ütleva, et sama erakond, kuhu kuulub praegune haridusminister, hakkas just sarnase poliitikaga peale. Ma pean päris erapooletult ütleva... (Paremalt poolt: Kana ja erapooletu?!) Wabandage, ma ei ole mitte see mees, kes selle usu ja kõikide nende asjade vastu sõdiks, milledest rääkis siin härra Lattik, see pole mu ülesandeks kunagi elus olnud. Ma olen selle igale inimesele tema südametunnistuse asjaks jätnud. Olen seda ka oma perekonnas nõnda teinud. Siin ei saa teie ka sugugi selle süüdistusega välja tulla. Ma toon teile ühe näituse. Sel ajal, kui walimiste aegset agitatsiooni erakondade kasuks tehti, tuli sellest erakonnast, kuhu kuulub praegune haridusminister, tugevam ja tegavam mees, sinna linna, kus mina tol korral kooliõpetaja olin. Ilmus uksest sisse, pidas seal kõne ja ütles, et ühes teises linnas olla kooliõpilased, — täiesti ma ei taha siin ütelda, — missugusteks naisterahvasteks muutunud ja et weel ühes teises linnas õpilased õpetajatele näkku sülitanud. Seda rääkis härra, kellest senni olin lugu pidanud, kes oli ameti poolest pastor, — ma ei mõtle seda sõna mitte sõimunimena tarvitada, nagu mõtles seda härra Lattik tarvitatud olevat. Seda „kõnet“ kuulas saali täis õpilasi ja õpetajaid. Meie tahtsime seletada, et meie linnas niisuguseid õpilasi ei ole, aga see härra sõitis sealt kohe minema, et järgmiseks pühapäevaks kuhugile kirikusse proovijutlust ütleva rutata. Waatame edasi. Meie peame ütleva, et selle aasta jooksul, mille kestel haridusministeriumis selle härra erakond juhtival kohal püsinud, on tulnud awalikuks meie koolielus väga palju pahesid. Asi ei ole kaugeltki niisugune, et tõendada võiks, nagu härra Lattik seda teeb ja leiab, et süüdlane on õpetajate liit, kelle kaudu, ma pean ütleva, härra Lattik'u parteiseltsimehed väga kindlasti oma palgahuwisid on kaitsenud ja väga käre-daid etteheiteid teinud, kui neid huwisid ei ole jõutud nii kaitsta, nagu seda nende arwates tarwis oli. Mina ei saa ka otsekohe süüdi selle erakonna peale panna. Ma saan väga hästi aru, et praegu niisugune aeg on, kus kõik need pahed, mis pika aja jooksul sõjaajal olid, nii ütelda, kaswama hakanud, nüüd lopsakalt välja lööwad. Kuid ühte pean ma ütleva,

kui siin tullakse ja tahetakse otsekohe ühe wõi teise peale näidata, et teie olete süüdlased, siis pean ma ütleva, mina olen ka aastat 15 koolitööd teinud ja kooli elu näinud, et sarnane süüdlaste otsimine meid sellest kaugele wiib, mis meie koolielu parandamiseks ja korraldamiseks peaks tegema. Mina ei karda sugugi, et meie kool hukka läheb, et need wäärnähtused, mis nüüd, ei tea mispärast, palju suuremaks ja laiemaks tehakse, kui nad tõepoolest on, meie kooli surmale wiiks. Ei! Aga mina tahan üht asja meelde tuletada: praegusel ülesehitamise ja loomise ajajärgul, kus meie õpetaja, — seda ei maksa salata, — waimliselt endisest tugewast õpetajast, wõib olla, nõrgem on, — et niisugune nähtus on seletatav sellega, et kõik sõja raskused tulid ka õpetajatel üle elada. Aastate wiisi ei ole saanud inimesed ennast täiendada, kirjandust ei olnud saadawal, ja sedagi, mis oli, ei jaksanud ta muretseda; sellega tuleb ka seletada, et õpetajaskond majanduslise külje kaitseks wast silmapaistwamalt on välja astunud, kui see kohane oleks olnud. Kõigest sellest aru saama ja õpetajale vastu tulema peaks meie seltskond, meie kodu peaks oskama temaga leppida. Ma olen aastate jooksul töötanud koolipõllul Peeterburi linnas ja seal tähele pannud, kuidas alguses nõrk õpetaja seltskonna ja õpetajate wastastikusel toetamisel saab tugewaks õpetajaks. Kas tehakse meil ka nii? Kas astutakse selleks samme? Ma ei näe muud midagi, kui kahjurõõmu tundmist selle kohta, et meie kodu ja kooli wahekord halb on, — ja kahjurõõmu tundmist sellepärast, et wõimalus oleks näidata, et waadake, see õpetajate liit — wõib olla ka üksikud tema juhid — on selles süüdi. Ei, kui meie sarnast teed tarwitame, siis teeme oma lastele paha ja meie kooliõpetajatel tuleb väga rasketes tingimistes tööd teha. Raske on töötada õpetajatel juba praegugi, iseäranis neil tütarlastel, kes suwel Tartus ja mujal kursustel käisid ja ennast ohwerdades õpetajateks hakkasid. Waadake, kuidas seal tööd tehakse, pooled ööd töö kallal istutakse, et parandada kirjalikka töid ja walmistada end järgmise päewa jaoks. Teie ütlete, et kooli tuuakse õpeained sisse, mida keegi ei taha, muuseas olevat härra Hünerson siin ka joonistust nime-tanud. Kui teie aga praegu Eesti kooli lähete, siis näete teie imestusega, kui palju ja kui hästi meie lapsed joonista-

wad. Suwekursustel, — seda peab meie kunstnikkude auks ütlemä, ükskõik mis-sugusesse erakonda nad kuuluwad — on nemad, kunstnikud, õpetajaid nii kaugele jõudnud wiia, et wiimased külasse tagasi minnes joonistust oma koolides nii hästi suudawad käsitada. Nüüd näeme küla-koolide's lastepidudel müüdawat wäik-seid postkaarte, mida lapsed ise on joonistanud, seda peaksid siinolewad hari-dusnõunikud tõendada wõima. Ma pean ütlemä, see on üks põhjatu suur samm edasi.

Mina olen härra Hünerson'iga täiesti ühes nõus, kes tähendas muuseumi kas-watawa mõju peale ja iseäranis härra Westholm'iga, et meie peame oma tun-deid ja oma maitset harima ja ma ütlen, et kõigi raskuste ja wiletsuste peale waatamata on sellele teele asutud ja on sel alal ka midagi kätte saadud.

Wähe sellest. Ma kuulsin siin ka nimetatawat maakonnawalitsuste liidu koosolekut. Ma kuulsin neid sõnu, mis seal õpetajate kohta tarwitati, kuid ma ei julge neid siin praegu wälja ütelda. Seal püüti tõendada, et meie koolitöö olla wil-jata, meie algkool ei andwat mitte midagi. Mina aga ütlen, seal ei räägitud mitte tõtt. Meie keskkoolidesse ilmuwad maalt lapsed, nad on ehk nõrgemad, on mitme-kesisemad, kui linnalapsed, nende ühe-nimelise alla wiimine nõuab wast rohkem waewa ja hoolt ja ei saada mitte nii hõlp-sasti läbi, nagu omal ajal, kus wõistlus-eksamitega wastu wõeti ja suuremad sõelumise wõimalused olid. Aga kui teie waatate kauem, siis teie näete mõne aja pärast, et neid on küllalt õpetatud, et nad on hästi arenenud. Ja kui teie pöörate üksikute koolinõunikkude poole... Ma ei taha siin mitte ette tuua neid, kellest arwatakse, et nad pahempoolsed on, ma opereerin siin ainult nende andmetega, mida päris parempoolsete ja mitte kiri-kuwastaste waid isegi kiriku poolehoid-jate käest olen saanud. Toon muuseas Järwamaa koolinõuniku arwamise. Tema tõendab, et meie kooliolud praegu tingi-mata ja hästi paremad on, kui nad olid Wene ajal, kus õpetati ainult Wene keelt ja Wene keeles mõnda ainet. See on asi, mida inimene ütleb, kes oma sõnade eest wastutada wõib, kellest mul teada, et ta kõik koolid hoolega on läbi käinud, õpe-tajatele proowitudisid korraldanud, mis suure heameelega wiimaste poolt wastu wõeti jne. Siis pean weel seda tähenda-mä, et mõnel pool korjatakse ja otsi-

takse kõiksugu puudusi, mida ei olegi. Õiguse pärast peaks kritiseerima kooli heatahtlikult silmas pidades praegust üle-mineku aega. Mingisugusel põhjusel aga langetakse meie õpetaja peale ja tehakse siis uusi ja uusi raskusi, pannakse ette nõudmisi seltskonna tegewuse suhtes jne. Ma ütlen teile, et õpetajate liit on ka neid küsimusi arutanud, ma ise olen mitu ja mitu korda seletanud, et meie õpetaja peaks katsuma koguda oma ümber wähe-malt seda noorsugu, kes kooli ümber on, sest koolist ära minnes läheb ta nagu metsa, kus tal needki kultuurilised mõnu-sused, mis kool pakkuda suutis, puudu-wad, — ka kirjanduse kättesaamine on wäga raske. Kool peaks olema kohaks, kus noored õpetaja juhatusel ja kaastege-wusel wõiksid hoolitseda kasuliku ja lõbusa ajawiite eest. Näituseks tütarlas-tele wõiks olla korralik kooswiibimine, kus ühiselt wõidakse käsitööd teha, lugeda jne. Sellest on küllalt räägitud, kuid õnnetus on see, et suuremal hulgal õpetajatel, iseäranis noorematel selleks aega ei jätku. Neilt nõuda, et nad klassi-töö hooletusesse jätkas ning kõrwalaine-tega tegemist teeks, ei saa, seda ei lubaks ka haridusministeerium.

Siis tahaks ma toonitada weel üht asja, millel wäga suur tähtsus koolielus on ja nimelt seda, et õpetajad, kus neid kooli peal enam kui üks on, täiesti sõbral-likus wahekorras oleks. See sõbralik wahekord on niisugune tegur koolielus, et tema wõib kahjutaks teha mõnedki puudused õpetajate juures, kui need ole-mas on. Waen toob aga uusi pahesid juurde. Ka kõige paremate diplomeeri-tud õpejõudude omawaheliste tülide all kannatab kool ja kui tüli kauem kestab, siis wõib sellest koolist warsti surnud kool saada. Wõib tähele panna, kuidä-wiisi meil praegu niisugust poliitikat aetakse ja selle eest hoolt kantakse ning iga sammu peal niisuguseid waateid kül-watakse, et on ikkagi üks jagu õpetajaid, kes liitu ei kuulu ja teistest kõrgemal seisawad. Kõik seda tehakse mõistu, kuid küllalt selgesti, et sellest aru saada. Peab ütlemä, et praegusel ajal on õige keeruline minna õpetajaks sinna kooli, kus sa kõiki teisi õpetajaid enne ei tunne, sest et meil on pahatihti sõbraliku wahe-korra rikkumiseks hea pind, ja minu nähes ei katsu ministeerium selle nähtuse wastu wõidelda, ega seda maha suruda. Ma ei taha küll seda ütelda, et ministeer-ium nüüd seda otsekohe õhutaks, kuid

tema oskab seda väga hästi ära kasutada. Ministeerium siin arupärimise peale wastates opereerib tihti materjaaliga, milles harjunud õpetaja kohe ära näeb, et need on niisama tuntud ja heamehe poolest edasi antud. Niikaua, kui niisugused asjad võimalikud, nagu wanal Wene ajal, kus paari püksi riidega ehk mõne kanamunaga kroonu inspektori juurde mindi, niikaua on tüli ja riid õpetajate wahel võimalik, ja see on üks hirmus pahe, mida meie koolielus tuleks kõrvaldada. Ma ei taha ütelda, et meie haridusministeerium seda kultiveerinud on, waid see wiga oli ju juba omal ajal Eestis väga sügawale juurdunud. Eesti külakoolmeistrid oskasid oma wahel hirmsasti riielda, mulgi on juhuseid olnud rahusobitamiseks samme astuda. Nüüd näen ma sedasama asja ja sarnaste meeleolude tõttu oleks mul nagu kartus ja hirm kooli minna, sest mulle näib, et kõiksugu urgitsemised võimalikud on ja nende kaotamiseks midagi tehtud ei ole. Õpetajate liidu kohta peab nüüd seda ütleva, et liit arutades üksikuid asju, mis õpetajaskonna elus ette tulewad, oskab küllalt erapooletu olla. Kui nüüd karta peaks olema, et liidus asjaajamine erapoolikuks muutuks, siis peab küll ühes rkl. Lattik'uga liidu matuseid pidama. Kuid ma usun, et liiduks kokku liitunud on ikkagi sarnased mehed, kes oskawad ja jõuawad ka liidu wastu oma kohuseid täita.

Nii, siit kõnetoolist lahkudes tahaks ma hüüda kõikidele, kes teie erakondlased olete, kritiseerida ning arwustada oskate, et kõige pealt jätame ära igasuguse agitatsiooni meie kooli ümber ja arwustame meie kooli heatahtliselt. Nii mitmelgi mehel oleks kohasem meie kooli suhtes heatahtlikka samme astuda, kui siin asjata sõnu kulutada. Meie koolielule on tingimata tarwis rahu ja niisugust rahu, mis teda ühtepuhku ei sunniks, nii

ütelda, mõök wööl olema ja ringi waatama, kust talle waenlane wöib kallale kipuda. Ses samas mõttes tuleks ka äärmiselt ettewaatlik olla kõigi nende määrustega, mis tehakse meie noorsoo kohta. Tehakse samme, mis meie noorsoo meie õpetajatest eemale wiivad ja meelde tuletawad seda Wene aega, kus see sul kõige ilusam ja armsam asi oli, kui sa midagi õpetaja seljataga said ära teha. Ma usun, et härrad Riigikogu liikmed väga hästi teawad, kui armsalt neid asju meelde tuletatakse. Niisugust pinda meie praeguses koolis aga luua ei tohiks. Ma ei saa küll ütelda, et meie haridusministeerium seda loonud oleks, kuid on siiski nähtusi, mis igal juhtumisel koolielust kõrvaldada tuleksid. Meie kooli wastu oldagu heatahtlik ja ärgu tehtagu teda mitte poliitilise agitatsiooni tallermaaks.

Juhataja **K. Wirma**: Sõna on rkl. Hünerson'il faktiliseks märkuseks.

J. Hünerson (põl.): Eksiarwamiste ärahoidmiseks tahaksin ma ütelda, et ma oma kõnes toonitasin seda, et ma neid uusi õpeaineid, nagu woolimist, joonistamist jne. pedagoogiliselt väga tarwiliseks pean, kuid ma ütlesin, et lihtrahwas sellest nii aru saab, et need uued ained on seatud sisse usuõpetuse asemele ja et nad seda aset täita ei suuda.

(H ü ü d e d : L õ p e t a d a !)

11. Juhataja teada- Juhataja **K.**
anne järgmise **Wirma**: Ettepanek
koosoleku aja ja on tehtud koosole-
päewakorra kohta. kut lõpetada. Selle
ettepaneku wastu ei
waielda. Järgmine koosolek on wane-
matekogu poolt kindlaks määratud, see
on homme, kell 5 p. l. ning päewakorrad
on ka Riigikogu liigetele wälja jagatud.
Kuulutan koosoleku lõpetatuks.

Koosolek lõpeb kell 10.20 min.

Algkirjale alla kirjutanud:

Riigikogu abiesimees **K. Wirma**.

Abiesimees **A. Kerem**.

Abisekretäär **W. Pezold**.